

ANADOLU'DAN KAÇIRILAN MİRAS: TROYA HAZİNELERİ

Doç. Dr. Ali SÖNMEZ*

ÖZ

Osmanlı Devleti'nde eski eserlerin toplanması ve kaçakçılıkla ilgili ilk ciddi düzenlemeler bürokrat aydın grubun öncülüğünde 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı sonrasında başlatılmıştır. Zira yaklaşık bir asırdır Osmanlı Devleti'nin Batı ile olan ilişkilerinde Avrupa'yı yakından tanıma fırsatı bulmaya başlayan Osmanlı bürokratları, Yunan-Roma eserlerinin Avrupa'nın kültürel değerleri açısından sahip olduğu önemin farkına varmıştır. Osmanlı topraklarından çıkarılan tarihi eserlere 19. yüzyıldan itibaren Avrupalıların artan ilgisi ve bu ilginin giderek dış siyasetin önemli bir aracı haline gelmeye başlaması da, Tanzimat sonrasında Osmanlı bürokratlarının yeni düzenlemeler yapmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Bu nedenle Osmanlı Devleti, 1840'tan itibaren eski eser politikasını, bir yandan zaten sahibi olduğu Yunan-Roma eserlerini kadim dünyanın kültürel mirasçıları olduklarını savunan uluslar kulübüne girmek, diğer taraftan ise Osmanlı toprağında ortaya çıkarılan arkeolojik eserleri Osmanlı mirasına dâhil etmek olarak benimseyecektir. Bu açıdan bakıldığında Schliemann tarafından hazinelerin bulunması ve kaçırılışı tüm dünyada olduğu kadar bu konuda belirli bir tavır geliştirebilmiş Osmanlı yöneticilerinin de dikkatini çekecektir. Ancak günümüze değin yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunda bu olay, daha ziyade eserleri kaçıran Heinrich Schliemann'ın günlükleri, kazı notları, kitapları ve yabancı kaynakların sunduğu belgeler üzerinden ve tek taraflı bakış açısıyla sunulmuş, Osmanlı Devleti'ne ait arşiv belgelerinin ortaya koyduğu veriler karşılaştırmalı olarak değerlendirilmemiştir. Oysa Osmanlı belgeleri incelendiğinde ortaya çıkan gerçek, Heinrich Schliemann ve Troya hazinelerinin kaçırılışına ait yaşananların yeniden değerlendirilmesine ve Osmanlı Devleti'nin hazineleri geri alabilmek için verdiği büyük çabanın gözler önüne serilmesine katkı sağlayacak önemli veriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Troya, Schliemann, Çanakkale, Eski Eser, Eski Eser Kaçakçılığı

HERITAGE SMUGGLED FROM ANATOLIA: THE TREASURES OF TROIA

ABSTRACT

The first Ottoman attempts to collect and to preserve the antiquities began after the proclamation of the Tanzimat in 1839. Thanks to the westernization and the modernization of the Empire, the Ottoman statemen became aware of the importance of the antiquities which were sought after by the western governments for their new museums. After 1840, the presence of large number of western adventurers and smugglers who were after the antiquities necessitated new regulations and legislations to protect the cultural heritage of the Empire. The new regulations and laws concerning the antiquities and founding new museums were surely intended to show that the reformed empire was part of the modern European world. The tireless efforts the Ottoman authorities to bring the Trojan treasures stolen by Schliemann back to Turkey should be seen within this framework. Several studies published on Schliemann's work on Troy are mostly based on his memoirs, excavation reports and western correspondences. The same studies unfortunately fail to use Ottoman archival documents. Ottoman sources reveal a different perspective concerning Schliemann and his plunder of Trojan treasures. The

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Çanakkale. asonmezz@gmail.com, ORCID NO: 0000-0001-7405-5280

sources also show how the Ottomans endeavored to restore the Trojan treasures to their rightful place.

Keywords: Troia, Schlieman, Ancient, Çanakkale, Smuggling Antiquities

Giriş

Osmanlı Devleti'nde eski eserlerin toplanması ve kaçakçılıkla ilgili ilk ciddi düzenlemeler, bürokrat aydın grubun öncülüğünde 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı sonrasında başlatılmıştır. Yaklaşık bir asırdır Osmanlı Devleti'nin Batı ile olan ilişkilerinde Avrupa'yı yakından tanıma fırsatı bulan ve Tanzimat döneminde siyasi, mali, askeri ve sosyal alanlarda belirleyici unsur olarak ön plana çıkan bu aydın zümre, Yunan-Roma eserlerinin Avrupa'nın kültürel değerleri açısından sahip olduğu önemin farkındadır. Osmanlı topraklarından çıkarılan tarihi eserlere 19. yüzyıldan itibaren Avrupalıların artan ilgisi ve bu ilginin giderek dış siyasetin önemli bir aracı haline gelmeye başlaması da, Tanzimat sonrasında Osmanlı aydınlarının yeni düzenlemeler yapmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Bu nedenle Osmanlı Devleti eski eser politikasını, ortaya çıkarılan arkeolojik eserleri Osmanlı mirasına dâhil etmek olarak benimseyecek, ancak bu eserlerin ülke dışına kaçırılmasına engel olmada oldukça zorlanacaktır.

Yurt dışına kaçırılanlar arasında en bilinen ve yankı uyandıran eserlerden biri ise Priamos Hazinesi'dir. Troya, Anadolu'nun kuzeybatı ucunda, Çanakkale Boğazı'nın güney girişinde, Ege ve Marmara denizleri ile Asya ve Avrupa kıtalarının geçiş bölgesinde yer almaktadır. Bronz çağında (MÖ 3000-1200) önemli bir kent olan Troya'nın bulunduğu Ida Dağı ve eteklerindeki bölge, sonraki dönemlerde Troas olarak adlandırılmıştır. Troya bronz çağında önemli bir yerleşim yeri olmasına karşın, esas ününü Batı uygarlığının en erken klasiklerinden Homeros'un İlyada ve Odysseia adlı eserlerine konu olan Akhaların Troya kuşatması ile ilgili destana borçludur. Destana göre, Troya kentinin kralı Priamos'un oğlu Paris, bir güzellik yarışması sonrasında, Grek yurdundaki Menelaus'un karısı Helena'yı kaçırap Troya'ya götürünce, Akhalar Troya'yı kuşatmışlar ve 10 yıl süren kuşatma, Akhaların bir hilesiyle sona ermiştir. Akhalar, savaştan vazgeçip geri döndükleri izlenimi vermek için, gemilerini Tenedos'un (Bozcaada) arkasına saklamışlar ve Akhaların en akıllı askeri Odysseus'un fikri olan tahta atı Troya Kalesi'nin önüne bırakmışlardır. Troyalıların, tahta atı tanrılara sunulmuş bir hediye olarak kabul edip kentin içine alması üzerine gece atın içinden çıkan Akhalı askerler, kentin kapılarını dışarıda bekleyen askerler için açmışlar ve Troya'yı fethetmişlerdir. Kent ise yakıp yıkılmıştır (Stoevesandt 2001: 8897).

Antik dönem tarihçileri, Troya Savaşı'nı M.Ö. 1250-1135 yılları arasına tarihlendirmektedirler. Smyrna'da (İzmir) doğduğu kabul edilen ozan Homeros, M.Ö. 730'larda Troya Savaşı ile ilgili sözlü gelenekleri bir araya toplayıp, Troya kentinin öyküsünü, İlyada Destanı olarak yazıya geçirmiş ve Troya kuşatmasını böylece ölümsüzleştirmiştir. Homeros, İlyada Destanı'nda Troya kuşatmasının onuncu yani son yılına ait, yalnızca elli bir günlük kısa bir dönemi tasvir eder (Kelder 2012: 16). Homeros'un eseri İlyada ve diğer eseri Odysseia, antik çağdan beri sayısız bilim adamı, şair ve sanatçı tarafından okunmuş, söylenmiş, yeniden ele alınmış, adapte edilmiş ve incelenmiştir. Homeros geleneği çerçevesinde ortaya çıkan bu destansı anlatım, Büyük İskender, Caesar, Augustus, Hadrianus, Constantinus ve Julianus'a kadar, pek çok tarihi kişiliğin Troya'yı ziyaret etmesine neden olmuştur (Korfmann

2012a: 84-87). Osmanlı hükümdarı Fatih Sultan Mehmed de, İstanbul'u fethini müteakip, civar bölgelerde asayişin sağlanmasını maksadıyla düzenlediği askeri harekâtlar sırasında Troya'dan geçmiştir (Kritovulos 2005: 195):

“Kendisi dahi Çanakkale Boğazı'nı geçtikten sonra Asya yoluyla Midilli adasına doğru ihtişamlı bayrağını dalgalandırdı. Çanakkale dolaylarında eski Troya bölgesinin merkezi olan İlion şehrine geldiğinde, bu şehrin kalıntılarını, diğer güzel eserlerini ve yerini seyir ve temaşa ederek denizden ve karadan taşıdığı önemi takdir etti. O ayrıca, Akhilleus, Aias ve diğer kahramanların mezarlarını dikkatlice tetkik ederek, Homeros'un büyük sitayişle söz ettiği bu kişileri ve yaptıkları büyük hizmetleri hatırlayarak haklarındaki takdîrî hislerini belirtti. Sonra başını hafifçe sallayarak şu sözleri sarf etti: Cenabı Hak, beni bu şehrin ve halkının müttefiki olarak bu zamana kadar sakladı ve korudu. Biz bu şehrin düşmanlarına galip geldik ve onların yurtlarını aldık. Burasını Makedonyalılar, Teselyalılar ve Peloponezliiler (Mora) almışlardı. Bunların biz Asyalılara karşı defalarca yaptıkları kötü davranışların intikamını, uzun yıllar sonra onların torunlarına böylece ödettim.”

Eskiden beri coğrafi konumu tahmin edilen Troya'nın adı, hiçbir zaman unutulmamış ve yüzyıllar boyunca yakın çevresinde bulunan çeşitli yerleşimler, tarihi Troya olarak nitelendirilmiştir (Korfmann 2012b: 53). Nitekim Yeniçağda Troya'yı bulmak isteyen gezginler, Ege kıyısında gördükleri Alexandria Troas veya Çanakkale Boğazı'nın girişindeki Sigeion gibi yerleşmeleri Troya sanmışlardır. Bu konudaki ilk sorgulayıcı lokalizasyon çalışması 17. yüzyılda Troya'nın kıyıda değil de daha iç kesimlerde aranmasının gerektiğini ileri süren, George Sandys (1610) ve George Wheeler (1675) tarafından yapılmıştır. Robert Wood ise, 1742 ve 1759 yıllarında bölgeye yaptığı gezilerde, modern topografik bir araştırma için gerekli temeli atmıştır (Aslan-Thumm 2002: 191). Ancak bu araştırmaların hiçbiri Fransız araştırmacı Jean Baptista Le Chevalier'in yaptığı etkiyi yaratamamıştır. 1785-1787 yılları arasında bölgenin haritasını çıkararak ve Troya Ovasının güney köşesini yoğun bir şekilde inceleyen Le Chevalier, günümüzde Troya/Hisarlık ören yerinin 10 km güneydoğusunda yer alan Pınarbaşı mevkiinde Ballıdağ olarak adlandırılan tepede bulunan antik yerleşimin Troya olduğunu iddia etmiştir. Ancak Chevalier, Troya'nın Pınarbaşı yakınlarında bulunduğu iddiası için oldukça keyfi şekilde nehirlerin hepsini yeniden adlandırmıştır. Böylece Menderes nehri Simois, başka bir akarsu Pınarbaşı ise Skamandros olurken, Chevalier daha sonra da kendi kurgusunu Homeros'un metni ile Troya'nın bugünkü topografyasını uzlaştırmak için kullanmıştır (Allen 1999: 41-42). Hisarlık Tepe'nin Troya olduğundan ise, ilk kez Franz Kauffer bahsetmektedir. 1793 yılında Troas bölgesine gelen Kauffer, Hisarlık Tepe'nin Roma İmparatoru Constantinus'un başkenti olarak yeniden kurmayı düşündüğü ancak daha sonra vazgeçtiği İlion olduğunu düşünmüştür. Bu öneri kısa sürede daha somut bir teoriye dönüşecektir. Nitekim 1801'de Troya'yı gezen Daniel Clark, bu gezisi sırasında klasik dönem İlion sikkeleri bulmuş ve araştırmalar sonucunda buluntu yerinin Troya olduğunu anlamıştır. Charles Maclaren'in *Edinburgh Magazine*'in Nisan 1820 sayısında, Troya topografyası konusunda yayınladığı makale, Troya'yı bulma araştırmalarındaki dönüm noktası olmuştur. Maclaren makalesinde Troya'nın Yeni İlium'un yerinde olması gerektiğini öne sürmüştü ve 1822 yılında bu tespitlerini kitap olarak yayınlamıştır (Aslan-Thumm: 192).

Troya'da Bir Arkeolog ve Diplomat: Frank Calvert

Troya'daki kazıların seyrini değiştirecek olan kişi ise şüphesiz Frank Calvert'tir. Bir İngiliz ailenin yedi çocuğundan en küçüğü olan ve 3 Eylül 1828 tarihinde Malta'da doğan Frank Calvert'in ailesi ekonomik koşullardan dolayı Malta'dan ayrılmıştır. Nitekim dayısı Charles Alexander Lander'ın (1786-1846) 1829 yılında Çanakkale'ye yerleşmesinden sonra, 1834 yılında önce iki ağabeyi Frederick ve Charles, 1845 yılında ise Frank Calvert Çanakkale'ye gelmiştir (Robinson 1994: 153).

Daha sonraki yıllarda Lander'in Çanakkale'ye gelen yeğenleri konsolosluk faaliyetleri yürütmüştür. Nitekim Frederick William Calvert (1819-1876) 1847 yılında Çanakkale'de İngiliz Konsolosu olmuş ve bu görevi 17 yıl boyunca sürdürmüştür (Allen 1999: 17). Kardeşi James (1827-1896) ise Amerika Birleşik Devletleri'nin konsolosluk görevini üstlenmiştir (Allen 1996: 146). Arkeolojiye meraklı küçük kardeş Frank Calvert ise daha ziyade ailenin ticaret işlerine yardımcı olmuştur (Allen 1999: 16-17; Aslan 2008: 7). Calvert ailesinin Çanakkale'de konsolosluk olarak kullandıkları konakları dışında Erenköy ve Hisarlıkta bulunan çiftlik evleri vardı (Robinson 2006: 52; Aslan 2008: 7). Aynı zamanda Calvert'ler, Kilitbahir Kalesi'nin arkasında boğaz boyunca uzanan bir arazinin de sahibiydi (Allen 1995: 383-384). Calvert'lerin sahip olduğu çiftlik ve arazilerin en önemli özelliği ise içerisinde barındırdığı tarih öncesi yerleşimlerdi. Nitekim Erenköy'de antik yerleşme *Ophyrneion*, Batak Çiftliği'nde de *Thymbra* vardı. Ayrıca, ilerleyen yıllarda dünyanın en önemli kazı alanlarından biri haline gelecek olan Troya/İlion da (Hisarlık Tepe) buraya çok fazla uzak değildi. Zaten bir süre sonra Hisarlık Tepe'nin bir bölümü de Frank Calvert tarafından satın alınacak (Robinson 2006: 463; Aslan 2008: 7) ve bu arazi 1899'da Frank Calvert tarafından Osmanlı Devleti'ne hibe edilecekti (MF.MKT 464/55: 4 Eylül 1899).

Yaşadığı coğrafyanın özellikleri, Frank Calvert'i, arkeolojiye yönlendirmiş; ağabeyleri daha ziyade ticari ve diplomatik faaliyetlerle uğraşırken, Frank Calvert ise Troya'daki çeşitli arkeolojik yerleri ziyaret eden bilim adamları ve diplomatların en fazla aradığı kişi haline gelmişti. Nitekim Calvert'in 1849 yılında Rus diplomat ve akademisyen Peter de Tchihatcheff'le görüşmesi, onun doğa bilime olan ilgisini daha da arttırmış; Temmuz 1853'te ise Charles Thomas Newton'a (1816-1894) Pınarbaşı, Hisarlık, Ophyrneion, Alexandria Troas, Kalafatlı ve Hanay Tepenin de dâhil olduğu çeşitli yerleri gezdirmişti (Allen 1995: 385-386). Bu isimlerle tanışma Frank Calvert'e, Troya'nın yeri konusundaki tartışmalara katılma olanağı sağlarken (Allen 1996: 146), bölgede gerçekleştirdiği kazılar sayesinde hatırı sayılır bir koleksiyonun da sahibi olmuştu.

Calvert, Troya'yı bulma ümidiyle gerçekleştirdiği ilk kazılarını ise Jean-Baptiste Chevalierden beri birçok araştırmacının Troya ile bağlantı kurduğu Pınarbaşı'nda gerçekleştirdi (Allen 1995: 389). Ancak bu teorinin reddedilmesinde öncü olan Maclaren'in bölgeye yaptığı ziyaret ve 1863'te yayınlanan kitabı sonrasında Troya'yı Hisarlık'ta aramaya karar verse de ekonomik olarak güçlü değildi (Traill 1985: 14). Bu nedenle aynı yıl British Museum'e bir mektup yazarak kazılarına destek istediye de, girişimi başarısızlıkla sonuçlandı (Robinson 1994: 158-159; Robinson 2006: 97). Bu süreçte kazılarına belki de ara vermek zorunda kalacak olan Calvert'in Schliemann'la karşılaşması tarihin seyrini değiştirdi. Hisarlık'taki kazılarının finansmanı için tüm umudu artık, 1868 Ağustos'unda tanıştığı Heinrich Schliemann'dı.

**Heinrich Schliemann'ın Troya'ya Gelişi ve Frank Calvert'le Tanışması:
1868**

Heinrich Schliemann, 6 Ocak 1822'de kuzey Almanya Neubukow'da doğdu. Babası yaşadıkları köyün papazı olarak çalışan Schliemann'ın çocukluk dönemi, doğduğu köyün yakınlarındaki Ankershagen'de geçti. Schliemann'ın Ankershagen'deki hayatı 1831 yılında annesinin ölümü ve alkolik olan babasının kilisedeki işinden atılması ile son buldu. Yaşadığı köyden çıkış yolları arayan Schliemann, yakınlardaki Kalkhort kasabasında yaşayan amcasının yanına gidip, Neustrelitz'de kısa bir süre liseye devam ettiyse de okulu bitiremeden ayrıldı (Cobet 2001: 112-117).

Altı kardeşi olan ve anılarında çocukluk yıllarının imkânsızlıklar içinde geçtiğini belirten Schliemann, eski eserlere olan ilgisinin babasının ısrarı ve yardımıyla oluştuğunu söylemektedir. Özellikle babasının 1829 yılında Noel hediyesi olarak verdiği Ludwig Jerrer'in *Weltgeschichte für Kinder /Çocuklar İçin Dünya Tarihi* adlı kitabı Troya macerası için çıkış noktası olmuştur (Zintzen 2001: 430). Eğitim olanakları elde edemeyen Schliemann, 14 yaşındayken beş yıl Fürstenber kasabasındaki bir dükkânda çıraklık yapar. Burada babasından bir parça öğrendiği eski Yunancaya olan ilgisi, özellikle de Homeros Destanı'na duyduğu hayranlık yeniden canlanır. Schliemann on dokuz yaşına geldiğinde Amerika'ya göç etmek istese de, babası engel olduğu için bu fikrinden vazgeçer. Bunun üzerine, muhasebe öğrenmek ve ticari deneyimini artırmak için Rostock kentine giden Schliemann, burada kısa bir süre geçirdikten sonra, 10 Eylül 1841'de Avrupa'nın önemli ticaret ve kültür kenti Hamburg'a göç eder (Cobet 2001: 124). Hamburg'dan çok etkilense de dünyayı gezip ticaretle zengin olmak isteyen Schliemann, Venezuela'ya gitmek için bir gemiyle yola çıkmışsa da, gemi fırtına nedeniyle Hollanda sahillerinde karaya oturunca, bu hayali de sona erdi. (Wijngaarden 2012: 129-131). Venezuela gezi planı gerçekleşmese de, bu kaza ona Amsterdam yolunu açdı. 1844 yılında ticari kariyerinde büyük rol oynayacak olan Amsterdam'da, Schröder & Co. Firmasında, yazışmalar ve muhasebeden sorumlu olduğu bir iş buldu. Bu iş sırasında yabancı dil bilgisinin ne kadar önemli ve faydalı olduğunu anlayan Schliemann, burada çalıştığı iki yıl içinde İngilizce, Fransızca, Felemenkçe, İspanyolca, İtalyanca, Portekizce ve Rusça öğrendi. Başarılı faaliyetleri nedeniyle çalıştığı firma tarafından 1846 yılında St. Petersburg'a gönderildi ve ticari işlerdeki başarısı sayesinde kısa süre içerisinde büyük bir servetin sahibi oldu. 1850-1852 yılları arasında, Sacramento'da altın madeni işletirken ölen kardeşi Ludwig'in işlerini yoluna koymak için Kaliforniya'ya giden Schliemann, altın ticareti sayesinde mal varlığını daha da arttırdı. Buradan dönüşünde, 1853 yılında, Moskovalı tüccar bir ailenin kızı Ekaterina Lyschin ile evlenen Schliemann'ın bu evliliğinden Sergej (1855), Natalia (1858) ve Nadezhda (1861) isimlerini verdiği üç çocuğu oldu (Traill 1995: 25).

Schliemann, evliliği sonrasında Avrupa ve diğer kıtalara geziler gerçekleştirdi. Kuzey Afrika, Çin, Japonya, Hindistan ve Kuzey Amerika gezileri bunlar arasında belli başlı olanlardır. Bu gezilerinden Çin ve Japonya gezisi ile ilgili anılarını 1867 yılında Paris'te yayımlamıştır (Schliemann 1867). Ancak Schliemann hayatında dönüm noktası olan geziyi 1858 yılında yapmıştır. Stockholm, Kopenhagen, Berlin, Frankfurt, Roma, Napoli, Messina, Malta, İskenderiye, Kahire, Kudüs, İzmir ve Atina gezileri ve sonrasındaki deneyimler Schliemann'ı çok etkilemiştir (Schliemann 1881: 18). Nitekim 1863 yılında St. Petersburg'daki tüm işini bırakarak kendisini Yunan medeniyetini

araştırmaya adanmış Schliemann, 1866 yılında Paris’de arkeoloji ve filoloji eğitimi almaya başlar. 1868 yılında çıktığı Batı Anadolu gezisi ise ona, bir yandan bu gezideki araştırmalarından yola çıkarak yazdığı tezle Rostock Üniversitesi’nden doktor unvanını almasını (Traill 1982: 336), diğer yandan ise Troya çalışmaları için dönüm noktası olacak olan Frank Calvert’le tanışmasını sağlar.

1868 yılının bahar ayında Schliemann’ın çıktığı Yunanistan ve Batı Anadolu gezisinin ilk durağı Korfu’dur. Buradan İthaka adasına giden Schliemann, orada Odysseus’un sarayını bulmayı düşünmüşse de bir sonuç elde edememiştir. Antik dönem kaynakları ve özellikle Homeros okumalarıyla devam eden gezideki ikinci durak Atina’dır. Atina ve Argolis bölgesini daha önce ziyaret eden gezginlerin yazdıklarını yoğun bir şekilde inceleyen Schliemann, buradan asıl hedefi olan Troya Ovası’na doğru yola çıkmıştır (Schliemann 1881: 18). Çanakkale’ye ilk kez Ağustos 1868’de gelen Schliemann, kendisinden önce yapılan araştırmalar doğrultusunda Troya’yı Pınarbaşı Köyü yakınlarındaki Ballıdağ’da bulacağına inanmaktaydı. Ancak gerçekleştirdiği yüzey araştırmasında her hangi bir bulguya rastlayamadı. Büyük hayal kırıklığı içinde Atina’ya gitmek için Çanakkale’ye gelen ve kentte konaklamak zorunda kalan Schliemann’ın talihi, 1868 yılının 15 Ağustos’unda Frank Calvert’le tanışmasıyla değişti (Allen 1999: 8; Traill 1985: 14-15). Schliemann’la yaptığı görüşmede Hisarlık arazisinin Troya olduğuna dair kanıtları gösteren Calvert, ihtiyaç duyduğu finansmanı sağlayabileceğini; Schliemann ise Calvert vasıtasıyla hayallerini süsleyen Troya’yı ve hazineleri bularak ünlü olmayı düşünmekteydi (Allen 1995: 393; Allen 1996: 151).

Schliemann, Calvert’le görüştüktan sonra 1868 Eylül’ünde Paris’e dönmüştü. Calvert’le bağı koparmak istemeyen Schliemann, bir teşekkür mektubuyla birlikte, Çin ve Japonya’ya yaptığı seyahatine ait gözlemlerini içeren kitabının bir de kopyasını gönderdi (Allen 1999: 116). Schliemann ve Calvert arasındaki mektuplaşmalar artık kazı yapma konusunda uzlaşıldığını gösteriyordu.

Schliemann Tarafından Hisarlık’ta Kaçak Olarak Yapılan İlk Kazı: 1870

Hisarlık’taki kazılara 1869 yılında başlamak niyetinde olan Schliemann o yıl yaşadığı ailevi sorunlar nedeniyle Troya’ya gelememişti. Bu dönemde kendisini meşgul eden mesele, uzun süredir hayalini kurduğu Yunan bir kızla evlenmektir. Ancak bu hayalini gerçekleştirebilmek için öncelikle uzun süredir anlaşılamadığı Rus eşi Katerina’dan boşanması gerekiyordu. Araştırmaya başladığında boşanmak için en uygun şartların Amerika’da olduğunu keşfetti. Bu nedenle Paris’ten ayrılarak, 27 Mart 1869’da New York’a gelen Schliemann, zengin bir tüccar olmasının getirdiği ayrıcalık ve verdiği rüşvetler sayesinde (Traill 1986a: 93), 2 gün içerisinde, Amerikan vatandaşlığına geçti (Traill 1995: 60). 1 Nisan 1869 tarihinde boşanma davalarının daha kolay görüldüğü Indianapolis’e giden Schliemann (Lilly 1961: 14), 5 Nisan günü Marion Mahkemesi’ne boşanma dilekçesini verdi (Traill 1982: 337). 30 Haziranda gerçekleşecek dava öncesi, yargıçları ülkeye yerleştiğine inandırmak için ise 1.125 dolara bir ev satın aldı ve bir fabrikaya da 12.000 dolar yatırdı (Lilly 1961: 49-50; Traill 1982: 338).

Schliemann, Amerika’da bir yandan bu işlemlerle uğraşırken, diğer taraftan da kendisine uygun bir eş aramaya başlamıştı. Bununla ilgili olarak Atina’da yaşayan arkadaşı Theokletos Vimpos’a 13 Nisan 1869’da yazdığı mektubunda Yunanlı bir

kadınla hayat kurmak isteğini tekrarlayan Schliemann (Traill 1995: 66), gelin adayını ise Vimpos'un kendisine gönderdiği fotoğraflar arasından seçti: *Sophia Engastromenos*. Schliemann'ın, Vimpos'un yeğeni ve henüz 18 yaşında olan Sophia ile ilgili düşünceleri ise oldukça ilginçti (Duchene 2005: 48-49):

“Karakteri benimle tamamen uyuşan ve ilimlere benim kadar büyük bir sevdada duyma yeteneğine sahip bir kadının bana saygı gösterebileceğini düşünüyorum. Hayatı boyunca benim öğrencim olarak kalacağı için, öncelikle beni seveceğini umuyorum, çünkü aşk saygıdan doğar; ayrıca ben de iyi bir öğretmen olmaya çalışacak ve tüm boş zamanlarımı onun filoloji ve arkeoloji bilgileri edinmesine yardımcı olmaya hasredeceğim.”

Schliemann, artık yeni eşini bulmanın heyecanı içerisinde mahkeme sonucunu beklemeye başladı. 30 Haziran'da Indianapolis'te gerçekleşen mahkemede her şey umduğu gibi gitmiş ve sorunsuz bir şekilde boşanmıştı. İşlemlerin tamamlanabilmesi için yaklaşık iki hafta daha Amerika'da kaldı ve Temmuz ortalarında New York'tan gemiyle ayrılarak, 24 Temmuz 1869'da Fransa'ya döndü (Traill 1995: 63-74) . Evlilik hazırlıklarına süratle başlayan Schliemann, Sophia ile 23 Eylül 1869'da evlendi. Ardından Napoli, Roma, Floransa, Venedik ve Münih'i kapsayan bir geziye çıkan Schliemann ve Sophia, ancak 1870 Şubat ayı ortalarında Atina'ya dönebildi (Traill 1995: 63-74).

Schliemann ailevi meselelerle uğraşırken, Çanakkale'de bulunan Frank Calvert ise Hisarlık kazı izni almaya çalışıyordu. Ancak 1869 yılı Osmanlı Devleti açısından da eski eserlerle ilgili yeniden yapılanmanın başladığı yıllardı. İstanbul'da kurulan Müze-i Hümayûn ve ilk kez çıkarılacak olan Âsâr-ı Atîka Nizamnâmesi'nin hazırlıkları nedeniyle Osmanlı Devleti, kazı izinlerini bekletiyor veya hiç vermiyordu. Nitekim 18 Ocak 1869 tarihinde yaptığı kazı başvurusu, İngiliz elçisi William H. Wrench'in araya girmesine rağmen reddedilen Calvert, 1869 senesinin tümünü bir yandan kazı izni için gerekli olan diplomatik girişimlerle, diğer taraftan ise kendisine bu konuda sürekli sorular soran Schliemann'ı sakinleştirmeye çalışarak geçirmek zorunda kaldı (Allen 1999: 118-119).

Atina'ya döndükten sonra Calvert'ten beklediği haberi bir türlü alamayan Schliemann, önce Syros, Delos, Naksos ve Santorini'yi de kapsayan kısa bir geziye çıktı. Atina'ya tekrar döndüğünde kazı iznine ilişkin hala bir gelişme yoktu. Daha fazla beklemeye tahammülü kalmayan Schliemann, ani bir kararla Çanakkale'ye gitmeye karar verdi. Aslında bu seyahati karısı Sophia ile birlikte yapmayı planlamışsa da, onun bu öneriyi reddetmesi üzerine, 8 Nisan 1870'de Çanakkale'ye tek başına geldi. Doğrudan Frank Calvert'in yanına giderek, son gelişmeler hakkında bilgi alan Schliemann'ın amacı bir an önce araştırmaya başlayabilmektir. Nitekim Calvert'in ferman almadan kazı yapmaması yönündeki uyarısını dikkate almayan ve 9 Nisan 1870 tarihinde Hisarlık'taki ilk kazısına başlayan Schliemann (Allen 1995: 397; Traill 1995: 72-78), Calvert'in bu konudaki uyarısında ne denli haklı olduğunu kısa süre içerisinde anladı. Zira Kumkaleli iki Türk'ün sahibi olduğu arazide başladığı kazılarını, sahiplerinin itirazı ve araziyi satmak istememeleri nedeniyle durdurmak zorunda kaldı (Schliemann 1875: 58-59; Esin 1993: 182).

Schliemann'ın Osmanlı Devleti'nden Kazı İzni Alması: 29 Haziran 1871

Schliemann'ın gerçekleştirdiği yasadışı kazıya ait raporunu, 24 Mayıs 1870 tarihinde Almanya'da Augsburger Allgemeine Zeitung gazetesinde yayınlaması kendisi için bir saygınlık sağlamışsa da; bu kazının Osmanlı yöneticilerince öğrenilmesi, özellikle Calvert için olumsuz sonuçlar doğurdu. Schliemann'la tanıştığından beri mümkün olan tüm şartları zorlayarak kazı izni almaya çalışan, kişisel kütüphanesiyle evini onun hizmetine sunan Calvert, Schliemann'ın Troya'daki yasa dışı çabaları ile ilişkilendirilmekteydi. Osmanlı hükümeti, haklı olarak onun Schliemann'ın ihlallerinin bir parçası olduğunu düşünüyordu. Nitekim bu olaydan kısa süre önce Calvert, kendisine ait eserleri İstanbul'da yeni kurulan müzeye satmak için görüşmelere başlamışsa da, Schliemann'ın izin almadan gerçekleştirdiği kazı ve ardından yayımladığı makale nedeniyle müze yetkilileri müzakerelerden geri çekilmişti. Calvert yıllardır bölgede yaptığı kazılarla oluşturduğu koleksiyonunu, Osmanlı Müzesine satma şansını kaybetmiş, üstelik hükümet izin almadan bir daha kazı yapmaması konusunda kendisini uyarmıştı (Allen 1999: 133). Ağustos 1870'de Schliemann'a yazdığı mektupta Calvert, Türk hükümetinin kazı izni verme konusunda artık oldukça isteksiz olduğunu belirtiyordu (Allen 1999: 134). Schliemann söz konusu süreci "...Yapacağım araştırmaların devam etmesi için zorunlu olan iznin alınması esnasında büyük sıkıntılarla uğraşmak zorunda kaldım. Zira Osmanlı Devleti İstanbul'da kısa süre önce açılan imparatorluk müzesi için eser toplama faaliyetlerine başlamıştı ve bu nedenle Sultan yapılacak kazılar için onay vermiyordu." sözleriyle değerlendirmekteydi (Schliemann 1875: 59; Esin 1993: 183). Gerçekten de yaptığı izinsiz kazı Osmanlı yöneticilerini oldukça rahatsız etmiş ve bir anda tüm dikkatler Schliemann üzerine çevrilmişti. Zira o tarihlerde eski eser kaçakçılığını önlemek ve kazıları belli kurallara bağlamak üzere yürürlüğe konulmuş olan 13 Şubat 1869 tarihli Âsâr-ı Atîka Nizamnâmesinin (Takvim-i Vekâyi, No: 1053, 13 Şubat 1869: 1) 1. maddesi, kazı yapmak isteyenlerin uymak zorunda olduğu kuralı tartışmaya mahal bırakmayacak netlikte düzenlemekteydi:

"Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde kazı faaliyetleri gerçekleştirmek isteyenler ilk olarak Maarif Nezâreti'ne başvuru yapmak zorunda olup, söz konusu izin Maarif Nezâreti'nden alınmadıkça, ülke topraklarında kazı faaliyetleri gerçekleştiremeyeceklerdir."

Bu maddeye göre önce Maarif Nezâreti'nden izin alması gereken Schliemann yürürlükte bulunan nizamnâmeyi açıkça ihlal etmiş ve Hisarlık arazisinde kaçak kazı yapmıştı. Aynı zamanda araştırma yaptığı toprağı satın almaya çalışan Schliemann, eski eserler nizamnâmesi'nin 3. maddesindeki "*Kişinin kendi arazisinde ortaya çıkan eski eserler kendisine bırakılacaktır*" hükmünü de lehine kullanmak istiyordu. Bu amacında başarılı olması halinde Osmanlı Devleti, Hisarlık arazisinde bulunacak olan eserlerde hiçbir hak talep edemeyecekti. Bu planını devreye sokmak için Aralık 1870'te tekrar Çanakkale'ye gelen Schliemann'ı bir sürpriz beklemekteydi. Maarif Nâzırı Safvet Paşa, Hisarlık arazisinin müze için sahiplerinden satın alınmasını sağlamıştı (İ.DH 14863: 20 Haziran 1871; Sönmez 2011: 219). Safvet Paşa yıllar sonra, 1876'da, Babiâli'ye gönderilen tezkirede bu süreci şu şekilde anlatacaktı (MF.MKT 34/30: 25 Şubat 1876):

"Amerika Devleti tebaasından Doktor Schliemann, Kale-i Sultâniye civarında bulunan Hisarlık isimli arazide, meşhur Troya harabelerini keşfetmek arzusunda

bulduğunu ve bu harabelerin bulunduğu otuz kırk dönüm yeri de sahibinden beş bin kuruş bedel ile satın alacağını ifade etmişti. Bunun üzerine, Schliemann'a haber verilmeden derhal tarafımdan Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Vilâyetine telgraf çekilerek, adı geçen arazinin Müze-i Humâyûn adına hızlı bir şekilde satın alınması kararını bildirdim ve sahibi buldurularak arazi üç bin kuruş bedel ile satın alındı."

Böylece Schliemann, kendisi için gerekli olan izin sağlansa bile, artık araştırmalarını sahibinin Osmanlı Devleti olduğu arazi üstünde gerçekleştirmek, dahası bulduğu eserleri müzeye vermek veya paylaşmak zorundaydı. Gerçekleştirmek istediği oyunun farkına varılarak önlem alınması, Schliemann'ı çok sinirlendirmişti. Haberi aldıktan sonra dönemin Müze Müdürü Goold'un yanına giden ve Maarif Nâzırı Safvet Paşa hakkında çok ağır ifadeler kullanan Schliemann, o gün yaşadıklarını bu olaydan yaklaşık üç yıl sonra, 19 Haziran 1873'te, dönemin Müze Müdürü Dethier'e yazdığı mektupta açıklamıştı (Günay 1998: 64):

*"...Troya arazisi hükümetiniz tarafından çok alçakça, skandal olacak şekilde benden çekilip alındı. Kumkaleli iki sahibinden satın alabilmek için bir buçuk yıl pazarlık ettim, sonunda 5000 kuruşta anlaştık. Ferman elime geçer geçmez onlara ödemeyi taahhüt ettim. O zaman Maarif Nâzırı Safvet Paşa'ya gittim. Benden arazi hakkında bütün ayrıntıları aldı ve sekiz gün sonra tekrar gelmemi rica etti. Tekrar gittiğimde arazinin hükümet adına 3000 kuruşa satın alındığını ve kazıya izin verilebilmesi için ne bulunursa kendisine verilmesinin şart olduğunu bildirdi. Bu sözleri işitince isyan ettim ve sefiniz Mr. Goold'un huzurunda Safvet Paşa'ya **böyle güvenilmez, böyle alçak, böyle köpek, böyle ihtiraslı** bir Maarif Nâzırına sahip olduğu için bu zavallı memlekete acıdığımı söyleyerek çok ileri gittim ve bir daha dönmemek üzere orayı terk ettim..."*

Aslında Schliemann dönmek üzere odadan çıktığını belirtmişse de, *"...hayatımın en büyük hayalini gerçekleştirme arzusu birkaç ay sonra kızgınlığıma üstün geldi..."* diyerek kazı izni almak için çalışmalarına devam kararı almıştı. Bu nedenle diplomatik girişimlerin yanı sıra, ikna edici olacağını düşündüğü yeni bir planı uygulamaya koyan Schliemann, 6 Ocak 1871'de Maarif Nâzırı Safvet Paşa'ya kazılara devam etmek istediğine dair bir mektup yazdı (Esin 1991: 63). Planladığı oyunu sürdürmeye kararlı olan Schliemann, Maarif Nâzırı Safvet Paşa'ya 18 Haziran 1871 tarihinde bir mektup daha gönderdi. Bu kez arazinin Safvet Paşa tarafından satın alınmasını öven Schliemann, isteğinin hazine bulmak olmadığını ve araştırma ve hafriyat yapmak için gereken bütün harcamaların kendi bütçesince ödeneceğini belirterek, ortaya çıkaracağı antik malzemeleri Müze-i Hümâyûn ile eşit miktarda paylaşmayı önerdi (Traill 1995: 86; Allen 1999: 137; Esin 1991: 63; Esin 1993: 182):

Schliemann'dan gelen bu öneri, asgari koruma anlayışını sağladığını düşünen Safvet Paşa nezdinde de onaylanabilir hale gelmişti. Diğer yandan bölgede yapılacak araştırma ve hafriyat için Schliemann'a gerekli onayın sağlanması hususunda, İstanbul'daki ABD Büyükelçisi Wyne McVeagh ile ABD elçilik sekreteri John P. Brown da aracılık etmiş ve Schliemann'ın tanınmış bir şahıs olduğu, Maarif Nezâreti vasıtasıyla Safvet Paşa'ya iletilmişti (Schliemann 1875: 59).

Bu gelişmeler neticesinde Maarif Nâzırı Safvet Paşa, verilecek iznin hangi şartları kapsadığını belirten yazıyı 19 Haziran 1871'de Osmanlı yönetimine göndermiş

ve yapılacak hafriyat çalışmaları için gereken onay 29 Haziran 1871'de yayımlanan irâde ile verilmiştir (İ.DH 14863: 29 Haziran 1871). Hisarlık'ta gerçekleştirilecek kazı ve araştırmaların bilimsel açıdan önemine değinilerek başlayan izin belgesine göre Schliemann;

1- Hisarlıkta gerçekleştireceği araştırma ve hafriyat ve bu çalışmaları gözlemleyecek olan Osmanlı görevlisinin maaş dahil olmak üzere tüm harcamalarını kendi bütçesinden ödeyecek

2- Herhangi bir eski eserin ortaya çıkarılması durumunda bunların yarısını Müze-i Hümayûn'a devrederek, kalan kısmını ise kendisi alacak

3- Hafriyat esnasında toprak altından çıkacak şehir duvarlarını ise olduğu gibi bırakacaktı.

Kazı iznini almasının ardından 27 Eylül'de Çanakkale'ye ulaşan Schliemann, kazılara hemen başlayabileceğini düşünüyordu. Ancak Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Valisi Ahmet Paşa verilen izinde tam olarak nerenin kazılacağı belirtilmediği için, Maarif Nezâreti'ne konuyu sorma gereği hissetmiş ve bu nedenle Schliemann kazılarına ancak 11 Ekim'de başlayabilmişti (Schliemann 1875: 59; Esin 1993: 183).

Birinci Sezon Kazıları (11 Ekim-24 Kasım 1871)

Schliemann ilk dönem kazılarının birinci sezonunu 11 Ekim 1871-24 Kasım 1871 tarihleri arasında gerçekleştirdi. Ferman uyarınca maaşını kendisinin ödeyeceği ve kazıyı denetlemekle görevli olan bir memur, Georgios Sarkis de kendisine eşlik ediyordu. 11 Ekim günü sekiz işçi ile başlayan kazılarda, işçi sayısı iki gün içerisinde yetmiş dört kişiye ulaşmıştı (Schliemann 1875: 60). Schliemann ayrıca ilk sezonunda kendisine uzun yıllar sadakatle hizmet edecek bir yardımcı da buldu: Erenköy'lü Nikolaos Zaphyros Yannakis. İlerleyen dönemlerde Yannakis, Schliemann'ın sağ kolu olarak hizmet verecek ve hazinelerin Atina'ya kaçırılmasında da kilit rol oynayacaktır. Ancak büyük bir hırsla başladığı ilk sezon kazılarında Schliemann hayal kırıklığına uğradı. Özellikle bitmek tükenmek bilmeyen yağmurlar çalışmaları aksatıyor, işçilerini genellikle bölgedeki Rumlardan temin eden Schliemann, pazar günleri çalışmadıklarından işçi sıkıntısı çekiyordu. Üstelik sezon ilerlemesine rağmen Troya'ya ilişkin gözle görülen hiçbir şey bulamamıştı. Bunun yerine, tarihsel döneme (MÖ 7. yüzyıldan sonrasına) ait enkazın altında, düzensizlikleri ve karmaşık yapılarıyla sayısız sır barındıran, çok sayıda daha eski kültür katmanlarının bulunduğunu gördü. Schliemann bunları dönemsel olarak nasıl sınıflandıracağını tam olarak bilemiyordu. Sonunda, Homeros'un Troya'sını karşısında duran dev kalıntı dağının en altlarında araması gerektiğine karar verdi (Brandau 2007: 29). Ancak doğa koşullarının elverişsiz olması nedeniyle birinci sezon kazılarına 24 Kasım 1871 tarihinde son vermek zorunda kaldı (Schliemann 1875: 90; Esin 1991: 26).

İkinci Sezon Kazıları (1 Nisan-13 Ağustos 1872)

İlk kazı sezonunu kapatmasının ardından baharda dönme üzere Atina'ya giden Schliemann, bu süre içerisinde ilk sezonun kazı raporlarını düzenleyerek, sonuçları Almanya ve Yunanistan'daki gazetelerde yayınladı (Traill 1995: 92). Artık ilk dönem kazılarının ikinci sezonu için hazır olan Schliemann, 1 Nisan 1872 günü Hisarlık'a geri döndü. Erenköy, Kalafat ve Yenişehir'den bulunduğu yüz Rum işçiyle kazı çalışmalarına

başlayan Schliemann'a, bu kez başyardımcısı Nikolaos Yannakis'in yanısıra, üç ustabaşı Theodoros Makrys, Spyros Demetrious ve Georgios Photidas ile yaklaşık bir ay Hisarlık'ta kalacak olan Fransız mühendis Adolphe Laurent de eşlik etmekteydi (Schliemann 1875: 98). Schliemann açık bir şekilde eşi Sophia'nın da Nisan ayı başından beri onunla beraber olduğunu belirtmekteyse de, Sophia aslında 24 Mayıs'a kadar Hisarlık'a gelmemiştir (Allen 1999: 145; Traill 1995: 92).

Bu kazı sezonuna bir öncekine oranla daha donanımlı başlayan Schliemann, Hisarlık Tepesi üzerinde kuzey-güney doğrultusunda, yaklaşık 20 metre genişliğinde, 14 metre derinliğinde ve tepenin 40 metre içerisine giren bir yarı kazdı. Burada gerçekten de Troya'ya ait en eski katmanlara rastladı. Ne var ki Yunan-Roma kutsal alanına ve özellikle de MÖ 13. yüzyılda orada bulunan önemli (daha sonraki bilgiler ışığında Troya VI olarak anılan) kente de büyük zararlar verdi (Brandau 2007: 29-30). Schliemann bu olaydan duyduğu pişmanlığını daha sonra "...Troya'yı ana toprakta ve onun hemen üstünde arama şeklindeki yanlış fikrim yüzünden 1871 ve 1872'de kentin maalesef büyük bölümü tahrip edildi." sözleriyle açıklamıştır (Esin 1991: 42).

İkinci sezon kazılarında çalışmalar ilerledikçe yeni buluntular da gün yüzüne çıkmaya başladı. Nitekim Mart 1872'de İstanbul'daki Amerikan Elçilik Sekreteri John P. Brown'ın: "kazı alanında altın veya gümüş değerli bir nesneye rastlaması durumunda, bulduklarını saklaması ve kimseye bir şey söylememesi" yönündeki tavsiyesine uyan Schliemann, bulduğu nesnelere Osmanlı idarecilerinden ve hatta Frank Calvert'ten bile gizlemeye başladı (Allen 1998: 349; Traill 1995: 101). Maarif Nezâreti Schliemann'ın bulduğu eserleri, müze hissesini vermeden yurt dışına kaçırmaya başladığını aldığı duyumlardan tahmin etmekteyse de, elde somut kanıtlar mevcut değildi. Osmanlı yönetimi bunun üzerine, Nisan 1872'de, yürürlükteki nizamnâme gereğince bulunan eserleri hiçbir şekilde yurt dışına çıkaramayacağını Schliemann'a hatırlattı. Şimdi Schliemann'dan beklenen, Osmanlı yönetiminin durumun farkında olduğunun anlamasını sağlayarak, bu faaliyetlerine, hatta belki de kazılara son vermesi veya bulduğu eserleri müzeyle paylaşmaya zorlanmasıydı. Ancak süreç Osmanlı yönetiminin istediği istikamette gelişmedi. Schliemann Osmanlı yönetiminin yaptığı hatırlatma üzerine ne çok şiddetli bir şekilde itirazda bulundu ne de kazı yapmaktan vazgeçti. Osmanlı hükümetinin bulduğu eserleri yurt dışına çıkaramayacağına dair aldığı kararı, bir hakkın elinden alınması olarak değerlendiren Schliemann, ortaya çıkan bu yeni durumu kazıların başından beri müzeyle paylaşmadan kaçırdığı eserlerin vicdani sorumluluğunu ortadan kaldırmanın ve kamuoyuna kendisini haklı göstermenin gerekçesi olarak son derece maharetli bir şekilde kullanacaktı (Schliemann 1875: 53; Esin 1991: 43):

"...Yeni uygulamayla Osmanlı Devleti yapmış olduğumuz sözleşmeyi kelimenin tam anlamıyla ihlal ediyor ve beni sorumluluklarımdan kurtarıyordu. Hiçbir şekilde bir hatam yokken ihlal edilen bu sözleşmeden sorumlu değildim; ortaya çıkardığım değerli nesnelere tümünü kendime saklayarak bu nesnelere bilim adına kurtardım. Tüm uygar dünya yaptıklarım sebebiyle beni takdir edecektir..."

Nitekim Schliemann, kazıya başladığı andan itibaren Osmanlı Müzesine hiçbir şey verme niyetinde olmadığını 1875'de yazdığı kitabında "...Tüm fermanlar bulunan eski eserlerin yarısının müzeye teslim edilmesi kaydıyla verilmesine rağmen, müze şimdiye kadar hiç kimseden bir şey almadı. Müze kamuya açık olmadığından ve müdür

dahi bekçinin izni olmadan içeri giremediğinden, oraya yollanan antikaların bilim için ebedi bir kayıp olduğunu herkes biliyor..." sözleriyle itiraf edecek (Schliemann 1875: 53-54); Alman dilbilimci Otto Keller'e 10 Ocak 1875'te yazdığı mektupta ise yaptığı hırsızlıkların kendisini ne kadar yorduğundan bahsedecekti (Traill 2000: 18):

"Gözlerinizi kör eden sürekli mevcut olan toz ve korkutucu, hiç durmayan kuzey rüzgârı altında 150 inatçı işçiyi yönetmek, hiç rüşvet yemeyen ve sürekli orada duran bir muhafızın daimi yönetimine rağmen binlerce antik buluntuyu saklamak, gizlice çizimlerini yapmak ya da fotoğraflamak, onları günlüğe kaydetmek, işçilere ödeme yapmak, eserleri geceleri sepetlere kutulamak, onları uzaktaki Çanakkale Boğazı'na nakletmek ve bekleyen gemiye yüklemek çok güç ve yorucuydu..."

Bununla birlikte, Osmanlı yönetiminin 1872'de yaptığı uyarı Schliemann'ı tedirgin etmişti. O artık daha dikkatli davranması gerektiğinin farkındaydı. Yakından takip edildiğini bildiğinden, bulunduğu eserlerin bazılarını, kazı şartnamesine uyduğu izlenimi yaratmak için, Osmanlı müzesiyle paylaştı. Nitekim 28 Temmuz 1872'de Maarif Nezâreti, Cezâyir-i Bahr-i Sefid Vilâyeti'ne gönderdiği tezkirede, Schliemann'ın bulunduğu sekiz adet küpeden sağlam olan altısının teslim alınarak müzeye konulduğunu belirtmekte ve başka eserler bulunması halinde ise Osmanlı Devleti'nin hakkı olan kısmının vakit kaybedilmeden müzeye gönderilmesini istemekteydi (MF.MKT 3/26: 28 Temmuz 1872).

İkinci sezonun ilk büyük keşfi ise 12 Haziran günü gerçekleşti. Bu tarihte 2 m uzunluğunda 86 cm yüksekliğinde, Hellenistik döneme ait bir Metop bulundu. Ateş püskürten dört at ile birlikte güneş tanrısı Helios'u betimleyen bu eser, 2 Ağustos'ta Hisarlık'ın 4 kilometre kuzeyindeki Karanlık Limanda Yunan gemisi Taxiarches'e konuldu. Osmanlı yetkilileri, Kum Kale'de gemiyi gözaltına almışsa da, Frederick Calvert'in diplomatik girişimleri sayesinde söz konusu Metop sorunsuz bir şekilde Atina'ya kaçırıldı (Traill 1995: 97). Schliemann ikinci sezonda, pek çok değerli buluntu ortaya çıkarmış olsa da, sıcakların bastırması ve yardımcılarının hastalığı nedeniyle beklediğinden daha kısa sürede, 14 Ağustos 1872'de kazılarına son vermek zorunda kaldı (Schliemann 1875: 212).

İkinci kazı sezonunu 14 Ağustos 1872'de sonlandıran ve Atina'daki evine geri dönen Schliemann, yaklaşık bir ay sonra 10 Eylül 1872'de, eşi Sophia, topograf G. Siselas ve Çanakkale'den bir fotoğrafçı E. Siebrecht ile tekrar Hisarlık'a geldi. Ancak Hisarlık'a geldiğinde Schliemann'ı bir sürpriz beklemekteydi. Kazıları sırasında ortaya çıkarılan taşların bir kısmı, çevre köy ahalisi tarafından çalınmıştı (Schliemann 1875: 220-221). Schliemann, kendisinin ustalıkla gerçekleştirdiği bir durumun başına gelmesinden oldukça şaşkındı. Olayı süratle Maarif Nezâreti'ne bildirerek yardım istedi. Maarif Nezâreti, bu tür hadiselerin kabul edilemez ve burada çıkarılan taşınmaz eserlerin devlete ait olduğunun altını çizerek, ahali tarafından nakledilmiş olan taşların derhal bulunarak geri alınması ve bir daha bu tarz olaylara meydan verilmemesi hususunda Cezâyir-i Bahr-i Sefid Vilâyeti'ne gerekli uyarıları yaptı (MF.MKT 6/96: 17 Ekim 1872). Bu olaydan sonra tekrar Atina'ya dönen Schliemann, üçüncü sezon için çalışmalarına hemen başladı. Buluntular fotoğraflandı, bazıları çizildi. Daha sonra her nesnenin veya grubun üzerine kısa açıklayıcı notlar yazdı. Schliemann, Priamos Hazineleri'ni bulacağı üçüncü sezon kazılarına başlamak için hazırды (Traill 1995: 101).

Üçüncü Sezon Kazıları (2 Şubat-14 Haziran 1873)

Schliemann, tarihe *Priamos Hazinesi* olarak geçen ünlü buluntuların ortaya çıkarıldığı dönem olarak damgasını vuran üçüncü sezondaki kazı çalışmalarına, yaklaşık 150-160 işçiyle başlamıştı. Schliemann bu kazı sezonunda, çok eski uluslara ait devasa enkaz yığınlarının alttan ikinci katmanında heybetli duvarlar ve büyük bir yangından kalıntılar olduğunu keşfetti. Yunan orduları, Homeros'ta aktarıldığına göre, ancak Odysseus'un hilesi sayesinde, tahta atın içine gizlenerek Troya'yı ele geçirebilmişler, sonra da burayı küle çevirmişlerdi. Bu nedenle Schliemann, bütün bu izleri taşıyan bir kent arıyordu ve ikinci katmandaki yanmış kente ulaştığında, hedefe vardığını düşündü Hisarlık'ın batısında, önceleri yanlışlıkla kule olarak tanımladığı, kale duvarını ve bunun biraz kuzeyinde büyük bir taş rampayı bulduğunda daha da emin oldu. Bu rampa İliada'daki Skaiai Pylai'nin (Batı Kapısı) rampası olmalıydı. Daha sonra bu rampanın üzerinde Homeros'un anlattığı türde gerçekten de ikili bir kapı olduğunu ortaya çıkarması, Homerik kentin varlığına dair aradığı nesnel bir kanıt oldu. Yine bu çalışmalarda ortaya çıkarılan kulenin arkasındaki büyük yapıyı, Homeros'un bildirdiği ihtişamdı hiçbir iz taşımadığı halde, *Priamos'un Sarayı* olarak tanımlamakta beis görmedi (Brandau 2007: 31).

Ancak her şey Schliemann'ın istediği gibi de gitmiyordu. Kazının geniş bir alana yayılması, bu alanda çalışan yüzlerce işçi, özellikle de kendisini yakından takip etmeye çalışan kazı denetçisi Emin Efendi nedeniyle Schliemann, bir takım değerli nesnelere sağ kolu Yannakis'in tüm çabalarına rağmen, gözden kaçırabiliyordu. Nitekim Mart ayında, iki işçinin bulunduğu altın takılardan bir kısmı *-bir çift altın bilezik, bir çift küpe, bir altın zincir ve gerdanlık-* şans eseri de olsa Osmanlı Devleti'nin eline geçmiş ve diğerlerinin bulunması için de hemen geniş çaplı bir soruşturma başlatılmıştı Ayniyat 1070: 166). Söz konusu mücevherlerin geri kalanlarından bir kısmı da aynı yılın Aralık ayında, bu mücevherlerden kendi payına düşeni Erenköy'de bir kuyumcuya eriterek modern takılar yaptıran, bir işçide bulunarak müzeye teslim edildi. Günümüzde *İşçi Hazinesi* adıyla İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen bu takıları kaçırma fırsatı yakalayamaması, şüphesiz Schliemann için büyük hayal kırıklığı yaratmıştı

Bununla birlikte kazılar sırasında bulunduğu değerli nesnelere büyük bir maharetle kaçırma girişiminden hiç vazgeçmeyen Schliemann, bu kazı döneminin ilk büyük ölçekli kaçakçılığını 1873 yılı Nisan ayında gerçekleştirdi. Schliemann kazılar sırasında çıkarılan, ancak içeriğini bilmediğimiz buluntuları, 22 sepet, 3 çanta ve 5 sandık içerisinde gizlice Karanlık Liman'dan bir Yunan gemisine yükleyerek, önce Siroz Adasına ve oradan da Atina'ya gönderdi. Eserlerin kaçırılışı sırasında, kayınpederi George Engastromenos'un tanıdığı ve Siroz Adasında gümrük işiyle uğraşan Tzerlent'in şirketinden yardım alınmış, eserlerin adadan kontrol edilmeden Atina'ya ulaşması sağlanmıştı (Traill 1988: 275). Ancak kazı sezonunun sonuna yaklaşıldığında, kayınpederinin ölüm haberi büyük üzüntü yarattı. Babasının bu ani ölümü sonrası sezon başından beri Schliemann'ın yanında kazılara eşlik eden Sophia, 7 Mayıs'ta Hisarlık'tan ayrılarak, Atina'ya gitti ve kazı sonuna kadar da dönmedi (Traill 1986a: 92; Traill 1995: 109). Bununla birlikte Schliemann, Atina'ya kaçırıldığı buluntulardan ve Homeros'un Troya'sına ait o ana kadar ortaya çıkarılan kanıtlardan memnundu. Önemli olan her şeyi kazdığı düşüncesiyle 24 Mayıs 1873'te *Ausburger Allgemeine Zeitung'a* gönderdiği bir yazıda "...böylelikle Troya'daki kazı çalışmalarına, bu yılın 15

Haziranın'da sonsuza dek nokta koyuyorum." Söзlerini ifade etmiş olsa da, Priamos Hazineleri ismini verdiği en sansasyonel keşfini asıl bundan sonra yapacağını tahmin edememişti (Brandau 2007: 32).

Troya Hazinelerinin Bulunuşu: 31 Mayıs 1873

31 Mayıs 1873'te ortaya çıkarılan bu hazineler, Schliemann tarafından Priamos Hazinesi olarak adlandırılan, günümüzde ise *Hazine A* adıyla anılan buluntulardır. Schliemann hazineleri bulduğu anı kitabında şu şekilde açıklamaktadır (Schliemann 1875: 323-324:

"...Kazıyı sürdürürken Priamos'un evinin yanında büyük, bakırdan çok tuhaf biçimli bir nesneye rastladım. Ben bunun arkasında altın bulunduğunu sandığımdan daha da çok dikkatimi çekti... Hazineyi işçilerimin açgözlülüğünden korumak ve arkeoloji adına kurtarmak için çok çabuk olmak zorundaydım. Kahvaltı zamanı olmamasına rağmen hemen paydos ettirdim. Adamlar yemek yiyip dinlenirken, hazineyi büyük bir bıçakla çıkardım. Bu da çok güç harcayarak ve korku içinde yaşam tehlikesiyle karşı karşıya mümkün oldu. Çünkü, altını kazdığım sur duvarı her an üstüme yıkılabilirdi. Fakat her biri arkeoloji bilimi için paha biçilmez değer taşıyan bunca nesnenin görünüşü, beni soğukkanlı yapmıştı ve hiçbir tehlikeyi düşünmüyordum. Bununla birlikte, hazinenin oradan çıkarılması, yanımda her zaman duran ve çıkardığım şeyleri şalına sarıp onları taşıyan sevgili eşimin yardımı olmadan gerçekleşemezdi."

Schliemann bu hazineyi Hisarlık Tepesi'ndeki en eski ikinci yerleşim katmanına ait kale duvarının bir girintisinde bulmuştu. Toplam 8833 parçadan oluşan buluntular altın, gümüş, bakır tunç ve elektrondan yapılmıştı. İçlerinde en muhteşem görünenleri filigran sarkaçlı 2 diyadem, 4 küpe, kolyeler, bilezikler ve 8700 boncuktu ve bu eserlerin çoğu gümüş altından imal edilmişti. Ayrıca bir alınlık, 56 adet halka ya da küpe, altın ve gümüşten yapılmış çeşitli kap ve vazolar da vardı. Buluntular arasında çeşitli büyüklükte kaplar ve tunçtan yapılmış başka parçalarda yer almaktaydı (Sazcı 2007: 122).

Schliemann, sabah 9.30 civarında bulduğu hazineyi bir hırsız gibi saklayarak, yakındaki barakasına taşıdı. Schliemann tüm bunları yaparken karısı Sophia'nın da kendisine yardım ettiğini belirtmekteyse de, Sophia Schliemann babasının 7 Mayıs 1873'teki ani ölümü nedeniyle Hisarlık'tan ayrılarak Atina'ya gitmişti (Ludvig 1932: 144). Hazinenin bulunması sırasında Schliemann'ın yanında olan kişi ise aslında sağ kolu Yannakis'ti. Nitekim antikacı William C. Borlase, 1878 yılı Ocak ayında *Frasers Magazine*'de çıkan yazısında, 1875 yılında Troya'yı ziyareti sırasında Schliemann'nın en önemli işçisi Erenköylü Yannakis'le konuştuğunu ve onun hazineyi Schliemann'la ikisinin çıkardıklarını kendisine aktardığını belirtecektir (Easton 1984: 145; Easton 1994: 223; Traill 1995: 178).

Troya Hazinelerinin Atina'ya Kaçırılışı: 6 Haziran 1873

Schliemann, hazineleri kimse görmeden gizlice saklamaya çalışsa da, bazı işçiler, hazinelerin varlığını kazı denetçisi Emin Efendi'ye bildirmişti. Schliemann'ın tepkisiyle karşılaşan Emin Efendi, muhtemelen daha fazla yardım alabilmek için kazı alanından ayrılarak Çanakkale'ye gitti (Traill 1995: 119). Schliemann, Emin Efendi geri dönmeden hazineleri kazı alanından bir an önce uzaklaştırmayı ve daha önce

defalarca yaptığı gibi Atina'ya kaçırmayı düşündü. Hazineyi üstün körü bir incelemeden geçiren Schliemann, onları hızlıca altı sepet ve bir çanta içine koyduktan sonra, günbatımında sağ kolu Yannakis ile Frederick Calvert'in çiftliğine gönderdi. Yannakis, hazinelerle birlikte yanında Schliemann'ın Frederick Calvert için yazdığı bir de mektup getirmişti (Traill 1988: 274-275):

“Size üzülerek bildiririm ki, yakından takip ediliyorum ve bana neden kızgın olduğunuzu bilmediğim Türk denetçisinin, yarın evimi arayacağını düşünüyorum. Bu yüzden size 6 sepet ve bir çanta göndermeye cüret ediyorum. Onları nazıkçe kilitlemeniz ve Türklerin hiçbir şekilde onlara dokunmamalarını sağlamanız için size yalvarıyorum. Köylüler beni Türklere ihbar ettiler, bu nedenle atlarını alamam. Sepetleri taşımak istediğim zaman, yalvarırım bana gece üç saatliğine üç at ödünç verin. Bu hizmetinize içtenlikle teşekkür edeceğim ve size her at için 40 kuruş ödeyeceğim. Lütfen beni reddetmeyin, çünkü oldukça ümitsiz bir durumdayım. Burada yüz bin frank'tan daha fazla bir harcama yaptığım için, yalnızca küçük bir kırık çömlek parçası götüremem. Yalvarırım eşyalarımı bir an önce kilit altına alın.”

Schliemann, oldukça hareketli geçen günün sonunda, bir yandan hazineleri Hisarlık'tan güvenli bir şekilde uzaklaştırmayı başarmış, diğer yandan ise kazı denetçisi Emin Efendi'nin duyumlarını boşa çıkarmayı sağlayabilmişti. Şimdi hazinelerin Atina'ya götürülecek geminin gelmesini beklemek zorundaydı (Sönmez 2014: 132).

Hazinelerin bulunmasından yaklaşık bir hafta sonra, 6 Haziran akşamı Schliemann, Yannakis ve Spyros Demetriou'yu Frederick Calvert'in çiftliğine gönderdi. Calvert, Schliemann'ın 31 Mayıs tarihli mektubunda istediği gibi, Yannakis ve Demetriou'ya üç at tedarik etmişti. Altı sandık ve bir çantadan oluşan hazine dikkatlice atlara yüklendi ve Hisarlık'ın 5 km kuzeyinde ve Erenköy'ün hemen altındaki Karanlık Limana doğru yola çıkıldı. Karanlık Liman'a geldiklerinde onları, Siroz Adasına gidecek olan bir Yunan gemisi Taxiarches bekliyordu. Demetriou ve Yannakis atların üzerindeki sandıkları ve çantaları gemiye yükledi. Demetriou kargoya eşlik etmek üzere gemiye binerken, Yannakis ise atları alarak Calvert çiftliğine geri döndü (Traill 1988: 277; Easton1994: 225; Traill 1995: 121).

Bundan sonraki süreç aslında geçmiş dönemde yaşananlarla aynıydı. Hazineleri taşıyan Yunan gemisi Taxiarches Siroz Adası'na geldi. Gemi adaya yanaşır yanaşmaz, hazinelerle birlikte gemide bulunan Demetriou, Tzerlent'in yanına giderek, Schliemann'ın tarafından 6 Haziran 1873'de yazılmış mektubu kendisine verdi (Traill 1988: 274). Tzerlent, Schliemann'ın mektubunda istediği gibi, hazinelerin kontrol edilmeden gümrükten geçişini sağladı ve buluntular güvenli bir şekilde Atina'ya, Schliemann'ın evine ulaştı (Easton 1994: 226). Schliemann ise büyük bir soğukkanlılıkla yaklaşık yirmi gün daha Çanakkale'de kaldı. Bu süre içerisinde, hatırlayabildiği kadarıyla, 31 Mayıs'ta bulunduğu hazinelerle ilgili bir rapor hazırladı ve bu raporun bir kopyasını basılması için 10 Haziranda Alman yayıncı Brockhaus'a gönderdi (Traill 1995: 121). Muhtemelen 18-19 Haziran'da Çanakkale'den ayrılan Schliemann, hazineleri ayrıntılı inceleme fırsatını ise ancak Haziran sonlarında Atina'ya vardığında bulabildi. Notlar aldı ve buluntuları listeleyerek, hatırlayabildiği tüm ayrıntıları not etti. Ancak yeni rapor, acele ile hazırladığı önceki rapordan oldukça farklıydı. Bu nedenle, 27 Haziran tarihinde yayıncısı Brockhaus'a bir telgraf daha çekerek, eski raporun yayınlanmamasını ve yenisini hazırladığını bildirdi (Traill 1988: 277). Nihayet 5

Temmuz tarihinde raporunu tamamlayan Schliemann, onu yayınlanmak üzere göndermeden önce, metin üzerine *Troya, 17 Haziran 1873* tarihini ekledi. Schliemann bu şekilde okuyucunun, onun bu satırları Troya'da kaleme aldığını düşünmesini istemişti (Easton 1994: 227).

Schliemann, büyük bir hevesle Priamos Hazinesi'nin keşfine dair hazırladığı raporu kamuoyuna sunmanın hazırlıklarını yaparken, bir taraftan da bu raporun yayınlanmasından sonra Osmanlı Devleti'nin atacağı adımlardan endişe duyuyordu. Bu nedenle durumun hukuki boyutu üzerine araştırma yaptığında biraz rahatladı. Zira Osmanlı Devleti, Yunanistan'da kendisine karşı bir dava açsa bile, hiçbir ülkede bir mahkemenin iki tarafın da vatandaşı olmadığı bir davada, hüküm vermeyeceği bilgisi kendisine söylenmişti (Easton 1994: 228). Ancak o yine de yasal işlemlerin aleyhine gerçekleşmesi ihtimaline karşı temkinli davrandı. Bu nedenle Paris'te kendisine ait mali işlerini yöneten P. Beaurain'e 28 Haziran 1873'te bir mektup gönderdi. Mektubunda yasal işlemlerden korku duyduğunu belirten Schliemann, bu tarz bir hadisenin ortaya çıkması ihtimaline karşı, Osmanlı Devleti'ne verilmek üzere, sözüne ve işçiliğine kefil olunabilecek bir kuyumcuya ve ucuz bir maliyete söz konusu eserlerin sahtesini imal ettirip ettiremeyeceğini sordu (Traill 1986b: 111).

Schliemann ayrıca, büyük müzelerden birine onun koleksiyonunu devretmenin veya satmanın yollarını da aramaya başlamıştı. İlk düşündüğü yer Yunanistan'dı. Henüz Hisarlık'taki kazıları devam ederken, Mykenai ve Olympia'da kazı yapmak üzere Yunanistan makamlarıyla pazarlığa başlamış, bütün buluntuları devletin mülkü haline getiren Yunan kanunundan muafiyet istemişti. Muafiyet karşılığında, onun adını taşıyacak bir müze kurmak için Yunanistan'a 200.000 frank vermeye de söz vermişti. Şimdi ise bu önerisini, tüm Troya koleksiyonunu Yunan milletine hediye olarak vermek istediğini belirterek genişletiyordu. Ancak Yunanistan, böylesine bir olayda Osmanlı Devleti ile karşı karşıya kalmamak için öneriyi reddetti. Yunanistan'dan olumlu cevap alamayan Schliemann, tazminat ödeme yükümlülüğüne girme ihtimaline karşı, 4 Eylül 1873'te Charles Thomas Newton'a yazdığı mektupta, 50.000 frank karşılığında, tüm Troya koleksiyonunu satmak için British Museum'un ilgisini çekmeyi denedi (Fitton 1991: 14). 18 Ekim 1873'te E. Burnouf'a yazdığı mektupla Louvre Müzesine de aynı teklifi yaptı; ancak iki girişimi de başarısızlıkla sonuçlandı (Easton 1994: 230; Traill 1995: 123-124).

Troya Hazinesinin Kaçırılması Sonrasında Osmanlı Devleti'nin Başlattığı Soruşturma

Schliemann'ın Atina'da hazırladığı rapor 5 Ağustos 1873 tarihli *Ausbruger Allgemeine Zeitung*'da yayınlandığında, arzuladığı ün, saygınlık ve bilimsel itibarı sağlamış, ancak Osmanlı Devleti nezdinde ise şaşkınlık, öfke ve hayal kırıklığına neden olmuştu. Osmanlı Devleti durumun farkına varır varmaz neyin, ne zaman, nasıl ve kimlerin yardımıyla Troya'dan kaçırıldığını anlamak için, 21 Eylül 1873'te Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Vilayeti Evrak Müdürü İzzeddin Efendiyi soruşturma yapmakla görevlendirdi (Ayniyat 862: 42-43). Mart 1874 tarihinde tamamlandığı anlaşılan ve soruşturmada gösterdiği başarı dolayısıyla rütbe-i sâlise ile taltif edilen (MF.MKT 17/188: 29 Mart 1874; Ayniyat Maarif 1071: 224) İzzeddin Efendinin soruşturma raporu, günümüze kadar Schliemann'ın rapor, günlük, mektup ve kitaplarından yola çıkılarak

yapılan değerlendirmelerden farklı ve önemli ipuçları vermesi bakımından önemlidir (MF.MKT 18/147: 24 Temmuz 1874):

“Schliemann, Maarif Nezâreti’nce atanan Emin Efendinin memuriyeti sırasında kazı alanında ortaya çıkarılan eski eserleri, 1873 senesi Nisan ayı başlarında ve yine 1873 senesi Mayıs ayının sonlarında olmak üzere iki kez, Kumkale nahiyesinde yakınlarında bulunan Karanlık Liman adlı iskeleye kereste yüklemek için demirlemiş olan Yunanlı kaptan Andrey’a’nın gemisine yükleyerek ülke dışına götürmüştür. Hafif olan ve koyun ve koltuğa saklanabilen değerli nesnelere bir kısmını ise bir kutunun içine koyarak ve diğerlerini de kendisi ile ailesinin ceplerinde saklayarak Kumkale iskelesinden Abdullah Reisin teknesiyle Kale-i Sultaniye gümrük müdürlüğüne getirip oradan Atina’ya kaçırmıştır. Yapılan soruşturma neticesinde bahse konu olan eserlerle ilgili haberi olduğu anlaşılan Kumkale Müdürü Rüstem Ağa, gümrük memuru Emrullah Efendi ve Çanakkale gümrük memurları hakkında mahkemede ceza davası açılmışsa da Çanakkale gümrük müdürü Halit Efendi ve onun emrinde görev yapan memurlar için herhangi bir soruşturmaya cezaya gerek görülmemiştir. Üstelik söz konusu kişilerin sorgulamalarının yüzeysel bir soruyla geçiştirilip layığıyla icra edilmediği anlaşılmıştır. Bunun üzerine konu yeni baştan incelenmek üzere Maarif Meclisine havale edilmiş ve yapılan incelemede Emrullah Efendi, Abdullah Reis ve gemi mürettebatından İsmail; sözü edilen kasa ile Schliemann ve yakınlarının ceplerinde olan eşyanın gündüz 3-4 sıralarında çarşı içerisinden Çanakkale gümrük idaresine götürüldüğünü, yarım saat kadar iskelede durduklarını ve ardından da muayeneleri yapılmaksızın buradan geçmelerine izin verildiğini ısrarlı bir şekilde beyan etmişlerdir. Şüphesiz ki eşyaların geçişine ilişkin Çanakkale gümrük müdürüyle, idare memurlarının haberlerinin olması gerekirken, sorgulamalarında bunun tam aksi ifade vermeleri kabul edilebilir bir husus değildir. Bu nedenle müdür ve memurlarının tarafsız bir şekilde sorgularının yapılarak çıkacak sonuca göre işlem yapılması; aynı şekilde eski eserlerin geçirilişinde ihmalleri görülen Emrullah Efendi ve Rüstem Ağanın da ceza kanunu hükmünce cezalarının verilmesi yerinde olacaktır.

Bu arada Kalkanlı köyü ahalisinden Kostandi ile Aleksandri ve Erenköylü kuyumcu Yannaki arasında davalık olan üç kıyye altın maddesinden dolayı yakalanmalarının uygun olacağı; yine yukarıda bahsedilen araştırmanın hızlı bir şekilde tamamlanarak neticesinin bildirilmesi ve Hisarlık arazisinin gerekli görülen yerlerinde Müze adına araştırma yapmak üzere ileride uygun memurlar gönderileceğinden, bu zamana kadar söz konusu yerde kimsenin gizli veya açık kazı yapmasına izin verilmemesi hususlarına dikkat edilmesi hakkında vilayete emir verilmiştir. Kazı sırasında işçilerin elinde kalan ve daha sonra ele geçirilip bir kutu içine konularak gönderilen eski eserler ise Müze-i Hümayuna gönderilmiş olup, yukarıda bahsedilen hususların uygun görüldüğü takdirde Divan-ı Ahkâm-ı Adliyyeye havalesi bâbında emr-ü ferman.

24 Temmuz 1874

Raporda dikkat çekici hususların başında, hazinelerin kaçırılışına dair ayrıntılar gelmektedir. Soruşturmaya göre Schliemann, kendi anlatılarının aksine, hazineyi tek seferde değil üç defada kaçırmıştı. Bunlardan ilk ikisi Nisan ayının ortası ve Mayıs ayının sonunda Karanlık Liman’dan Yunanlı kaptan Andrey’a’nın gemisiyle gerçekleşmişti. Üçüncü kaçırma hadisesi ise hafif olup, rapordaki ifadeye göre koyun

ve *koltuğa sığabilen* küçük mücevherlerin, bir kutu içerisine konarak ve ayrıca kendisi ile yanındakilerin üstüne saklayarak Kale-i Sultâniye gümrük idaresinden çıkarılmasıydı. Küçük mücevherlerin kaçırılması sırasında Schliemann, Kumkale iskelesinden Abdullah Reis'in kayığıyla Kale-i Sultaniye gümrük idaresine gelmiş ve oradan da sorunsuz bir şekilde Atina'ya doğru yola çıkmıştı. Bu rapordan Çanakkale gümrüğündeki görevlilerin ya rüşvet aldığı ya da işlerini iyi yapmadıkları anlaşılmaktadır.

Rapordan çıkarılabilecek bir diğer sonuç ise hazinenin Schliemann'ın iddia ettiği gibi tek bir buluntudan mı, yoksa muhtelif buluntuların bir araya getirilmesiyle mi oluşturulduğuna ilişkindir. Şüphesiz bu tartışma çok uzun zamandır Schliemann üzerine yapılan çalışmalarda değerlendirilmiş ve Schliemann'ın dikkat çekecek şekilde bazı günlük ve raporlarını manipüle ettiği ortaya konulmuştur. Schliemannın kişilik sorunları yüzünden (tarihe geçme, bilimsel saygınlık kazanma vb.) olayları farklı şekilde aktarabilmektedir (Aslan-Sönmez 2012: 137). Örneğin Schliemann, 29 Mart 1869'da New York'ta Amerikan vatandaşlığını elde ettiğini doğru bir şekilde yazmaktaysa da, vatandaşlığı almak için onun adına yalancı şahitlik eden birisine rüşvet verdiğini söylemekten kaçınmıştır. Schliemann yine, Troya'nın Hisarlık'ta olabileceğine dair ilk ipucunu 15 Ağustos 1868 senesinde Frank Calvert'ten öğrenmesine rağmen, 1869'da yayınladığı *Ithaka, der Peloponnes und Troja* isimli kitabında, Hisarlık'ın Troya olduğuna dair tespiti kendisinin yaptığını belirtmiştir (Robinson 1995: 333; Traill 1986a: 93-94). Ancak Schliemann'ın en maharetli yaptığı işlerden birisi, yaptığı araştırma ve hafriyata dair süreci daha ilgi çekici hale getirmek için, eserlerin aynı anda bulunduğu izlenimini yaratma gayretidir. Zira 4 Ağustos 1872 tarihli raporunda Schliemann, bir iskeletin yanında mücevher bulduğunu kaydetmiştir (Schliemann 1875: 209-210): "*İskeletin yan tarafında bir yüzük, üç küpe ve saf altın bir elbise iğnesi buldum.*" Raporundan iki gün sonra 6 Ağustos 1872'de John Wood'a yazdığı mektupta da, "*Ben 15 metre derinlikte bir bayan iskeleti ile bulunan bazı Troya mücevherlerinden onlara söz etmedim.*" diyerek iddiasını sürdürmüştür (Dyck 1990: 332). Buna karşılık, mücevherler iskelet ile aynı anda bulunmamıştır. Schliemann'ın bizzat kendi günlüğüne yazdığı gibi mücevherler 17 Mayıs 1872'de, İskelet ise 16 Temmuz 1872'de keşfedilmiştir (Traill 1986a: 93-94). Ancak, Schliemann bunları birleştirerek tek bir buluntuymuş gibi kamuoyuna açıklamıştır. Oysa İzzeddin Efendinin yaptığı sorduşturmaya göre hazinelerin bir kısmı Nisan ayı ortalarında bulunmuş ve kaçırılmıştır. Nitekim Schliemann'ın, Nisan 1873'te içeriğini bilmediğimiz yüklü miktarda buluntuları, 22 sepet, 3 çanta ve 5 sandık içerisinde gizlice Karanlık Liman'dan bir Yunan gemisine yükleyerek kaçırıldığı bilinmektedir ve bu eserlerin en azından bir kısmının hazinelerle ilişkili olma ihtimali de son derece yüksektir.

İzzeddin Efendi hazırlamış olduğu raporda ayrıca, Schliemann'ın sağ kolu Erenköylü Yannakis ile Kalkan köyünden Kostandi ve Aleksandri isimli iki Rum arasındaki 4 kiloluk altın davasının sonuçlandırılması gerektiğinden bahsetmiştir. Ancak, Yannakis ile iki Rum köylü arasındaki 4 kg. altın için çıkan tartışmanın sonucunun ne olduğu şu an için bilinmemektedir. Acaba bu iki Rum Troya'da çalışan işçiler miydi? Yannakis bunların Troya'da ya da başka bir yerde buldukları altınları Schliemann adına satın mı alıyordu? Yannakis ve iki Rum neden anlaşılamadılar? Schliemann, hazinelerin 6 Haziran 1873'de Türkiye'den kaçırılmasından sonra, neden yaklaşık 20 gün daha Troya'da kaldı? Bu konuda cevaplanması gereken çok fazla soru

mevcuttur. Schliemann'nın Anton Dethier'e yazdığı mektuptan, hazineleri kaçırdıktan sonra bazı küçük işleri için birkaç gün daha Troya'da kalması gerektiğini öğrenmekteyiz. Ancak bu işlerin ne olduğu bilinmemektedir. Bununla birlikte, daha önce bu konuda yapılan çalışmalar ve İzzeddin Efendi'nin konuyla ilgili raporundaki bilgileri bir araya getirdiğimizde, 1873 yılında gelişen olayların muhtemel kurgusunu şu şekilde yapabiliriz:

1872 yılından itibaren Schliemann'nın Troya kazılarındaki II. kent katmanlarında küçük hazineler çıkmıştır. Bu arada Hisarlık'ın Troya olduğunu kamuoyuna ispatlamaya çalışan Schliemann, 120 işçiyle hızlı bir şekilde kazı yapmakta olduğundan ve bu nedenle kontrolü tam olarak sağlayamadığından, işçiler bazı hazine buluntularını Schliemann'dan gizlemişlerdir ve sağ kolu Yannakis de, işçilerin bulunduğu bazı hazineleri büyük bir olasılıkla Schliemann adına satın almak için çaba göstermektedir. Schliemann, ilk büyük ölçekli kaçakçılığı Nisan 1873'de gerçekleştirmiştir. Bu tarihte içeriğini bilmediğimiz yüklü miktarda buluntuları 22 sepet, 3 çanta ve 5 sandık içerisinde gizlice Karanlık limandan kaçırmıştır. Bu olaydan kısa bir süre sonra ise 31 Mayıs 1873'de Schliemann, Yannakis'in yardımıyla Priamos Hazinelerini bulmuştur. Kazıları denetlemekle görevli Emin Efendi'nin kontrollerinden korkan Schliemann, bulunduğu hazineyi 6 sepet ve bir çanta içerisinde Frederik Calvert'in Troya yakınlarındaki çiftliğine yollamıştır. Eserler 6 Haziran 1873'de yine Karanlık Liman'dan Yannakis ve Spiridon Demetrio'un yardımıyla Yunanistan'a kaçırılmıştır. Bu arada Yannakis, diğer bazı altın buluntuları, olasılıkla Schliemann adına işçilerden geri satın almıştır. Ancak para ödemedeki tartışma çıkması üzerine olay daha sonra mahkemeye intikal etmiştir. Bu arada Schliemann ise, son hazine buluntularını da üstüne gizleyerek Çanakkale gümrük idaresinden Atina'ya kaçırmış ve Troya'nın farklı bölgelerinden ortaya çıkarılan bu eserleri, tek bir büyük hazine buluntusu gibi 1873 senesinin 5 Ağustosunda *Ausbruger Allgemeine Zeitung*'da yayınlamıştır.

Schliemann'ın hazineleri Atina'ya kaçırmamasından sonra Osmanlı Devleti, bölgede kazı yapılmasını yasaklamış (MF.MKT 18/94: 4 Haziran 1874), İzzeddin Efendi'nin yürüttüğü soruşturma kapsamında verilecek cezalar da 29 Mart 1875'te belli olmuştur. Sadâretten Cezâyir-i Bahr-i Sefid Vilayeti ve Maarif Nezâretine gönderilen tezkireye göre; kazıyı denetlemekle görevli Emin Efendinin Schliemann'ın kazı sırasında bulunduğu eserleri gizlediğini haber vermesine rağmen, Kumkale Müdürü Rüstem Ağa'nın bu ihbara kayıtsız kalmasının eserlerin kaçırılmasına sebebiyet verdiği belirtilerek, Kumkale Müdürü Rüstem Ağa'ya ceza kanunnamesinin 90. maddesi gereğince 3 ay hapis cezası verilmesi kararlaştırılmıştır. Schliemann'ın ve beraberindekilerin üstlerinde saklayarak Kumkale İskeleyi'nden geçirdiği mücevheratla ilgili ise, bunların koyun ve koltuğa sığar şeyler olması ve diğer eşyalar gibi aranmasına imkân olunamayacağına gümrük memurları tarafından belirtilmesi göz önüne alınarak, Gümrük Müdürü Halid Efendi ile gümrük memuru Emrullah Efendi için her hangi bir cezai işleme gerek görülmemiştir (Ayniyat 859: 278).

Troya Hazineleri İçin Osmanlı Devleti'nin Atina'da Açtığı Dava: 6 Nisan 1874

Osmanlı Devleti kaçırılan eserlerin kendisine ait olan kısmını geri alabilmek için Schliemann'a karşı bir hukuk mücadelesi başlattı. Davayı açmak ve yürütmek için soruşturmayı yürüten İzzeddin Efendi 1884 tarihinde geçmişe dönük olarak yazdığı

dilekçede teklif beklediğini belirtmişse de (Y.PRK.UM 6/125: 3 Mayıs 1884), Maarif Nezâretince belirlenen isim, dönemin Müze-i Hümâyûn Müdürü olan Anton Dethier'di (MF.MKT 17/98: 12 Mart 1874):

“Amerikalı Schliemann’ın Hisarlık arazisinde yaptığı kazılar sonrası Atina’ya kaçırmış olduğu eserler, satılmak üzere hâlâ orada bulunmakta ve Schliemann bu eserlerin devlete ait olan hissesini vermeyi kabul etmemektedir. Bu nedenle, Atina Sefareti vasıtasıyla dava açılmak üzere, Müze Müdürü Dethier’in hemen Atina’ya gitmesi ve Dethier Atina’ya giderken yanına Schliemann’ın Hisarlık’ta kazı yapmasına dair verilen ruhsat ile bu tarihe kadar yapılan yazışmaların birer suretinin verilerek, şimdilik müze ödeneğinden olmak üzere kendisine harcırah olarak 300 frank ödenmesi...”

Maarif Nezâreti’nin harcırah olarak belirlediği 300 Frank’ı az bulduğu anlaşılan Dethier’e, 5 Nisan 1874’te Maarif Veznesinden ödenmek üzere 800 frank harcırah verildi (MF.MKT 18/5: 5 Nisan 1874). Osmanlı Devleti adına Atina’ya giden Dethier, Schliemann’la son bir kez konuşarak, eserlerin Osmanlı Devletine ait olan kısmının verilmesi konusunda onu ikna etmeye çalıştıysa da başarılı olamadı. Nitekim Schliemann, Dethier’le yaptığı bu görüşmeyi, 7 Nisan 1874’te Wood’a yazdığı mektupta şöyle açıklamıştı (Dyck 1990: 335):

“Sayın Dethier, Osmanlı Devleti’ni temsilen şimdi burada. Troya kazılardan kalan hazinenin 1/3’ü için benimle anlaşmaya geldi. Fakat 4 ay boyunca 150 işçi ile birlikte yalnızca onun müzesinin kazancı için karşılıksız olarak işimi yapmamdan tatmin olmadı. Hazinenin bir parçasının yanı sıra başka taleplerde de bulunduğu için korkarım ki onunla uzlaşmaya varamayacağım. Çünkü koleksiyonumdan hiçbir parçadan vazgeçmiyorum.”

Son uzlaşma girişiminin de olumsuz sonuçlanması üzerine, Atina’da 6 Nisan 1874’te başlayan (Meyer 1962: 86; Easton 1994: 228) davanın ilk günlerinde, Müze-i Hümâyûn müdüründen gelen bilgiler sebebiyle, Osmanlı hükümetinin bu konudaki umudu oldukça olumluydu. Zira Dethier, 2 Mayıs 1874’de Maarif’e gönderdiği tezkirede, Atina’da davayı yürütmek üzere bir avukatın tutulduğunu ve söz konusu davanın en kısa zamanda kazanılacağını düşündüğünü ifade etmekteydi (MF.MKT 18/73: 2 Mayıs 1874).

Dava süreci başladıktan sonra Osmanlı Devleti ile Yunanistan hukuk mevzuatı arasındaki farklılıktan kaynaklanan sorunlar baş gösterdi. Osmanlı Devleti adına söz konusu davayı takip etmekle görevli olan avukat Paparigopoulos, Maarif’e yolladığı telgrafta; Yunanistan’da devlet ve bireyler arasında meydana gelen anlaşmazlıkların Maliye Bakanlığı tarafından dava edildiğini, Osmanlı Devleti’nde ise her bir kurum başkanının bulunduğu kurumun hukuk ve menfaatlerini muhafazayla yetkili olduğunu belirterek, Maarif Nezâreti’nin söz konusu meseleyi mahkemeye taşımaya yetkisinin bulunduğuna ilişkin Şûrâ-yı Devlet tarafından onaylanmış bir yazıyı kısa süre içerisinde Atina Sefareti’ne göndermesini istedi (MF.MKT 18/78: 16 Mayıs 1874; ŞD 207/19: 16 Mayıs 1874).

Ancak bu yazışmalar devam ederken, 15 Mayıs 1874’te mahkeme kararı Osmanlı Devleti’nin aleyhine sonuçlandı (Traill 1995: 130). Schliemann, büyük merak ve endişe ile beklediği mahkeme neticesinin kendi lehine sonuçlanmasından duyduğu

memnuniyeti, karardan bir gün sonra, 16 Mayıs 1874'te, arkadaşı Max Müller'e yazdığı mektupta şöyle ifade etmiştir (Meyer 1962: 86):

“Burada son 7 hafta boyunca Türk hükümeti ile korkunç bir savaş vardı. Benden tüm Troya eserlerinin yarısını koparıp almak ve bana karşı yasal işlem yapmak için İstanbul'daki müze müdürünü [Dethier] buraya gönderdiler. En son dün mahkeme oybirliğiyle onların haksız iddiasını reddetti. Ben bu nedenle, 100-150 işçi ile 3 ya da 4 ay boyunca tüm masrafları kendim karşılamak ve her şeyi müzeye bırakmak şartıyla Troya kazılarına devam etmek şeklindeki eski önerimin kabul olacağını düşünüyorum.”

Mahkemenin kaybedilmesi Osmanlı hükümetini büyük hayal kırıklığına uğratmış, umutlar azalmıştı. Konuyla ilgili hükümete bir yol haritası çizilebilmesi için Maarif Meclisi 25 Mayıs 1874'te bir toplantı yaptı. Toplantıda ilk ele kalınan konu, mahkeme kararına dair müze müdürü Dethier'in görüşleriydi. Yunanistan'daki mahkemenin Osmanlı Devleti aleyhine karar çıkarmasını, Yunanistan hükümetinin Schliemann'a verdiği desteğe bağlayan Dethier, davanın kraliyet mahkemesine taşınması halinde dahi lehlerine sonuçlanmayacağı görüşünü taşımaktaydı. Dethier'e göre Schliemann tarafından Atina'ya kaçırılan eserlerin satılmasına engel olabilmek için yürütülmesi gereken yol, ihbar niteliğinde bir protesto yazarak, bunu yerel basın ve Avrupa gazetelerinde yayımlamak ve Yunanistan'ın bu konudaki sorumluluğuna vurgu yapmaktı. Maarif Meclisi tüm bu görüşler doğrultusunda kararını vererek, konunun çözümü için Osmanlı hükümetine; söz konusu mahkemenin yeniden açılmasını talep etmek, Schliemann tarafından gerçekleştirilen hırsızlık olayına dair bir protesto metni yayımlamak veya söz konusu meselede Amerikan konsolosluğunu sorumlu tutmak maddelerini içeren 3 teklif sundu (MF.MKT 18/81: 25 Mayıs 1874).

Osmanlı hükümeti, Maarif Nezâreti'nce ortaya konan teklifleri incelemesinin adından konuyu, bu tür olaylarda karar almaya yetkili olan Yunan Kraliyet Mahkemesine taşıma kararı aldı. Aslında sonucun ne olacağı hakkında hiçbir öngörü yoktu ve genel kanı, Dethier'in de düşündüğü gibi, mahkemenin kaybedileceği yönündeydi. Ancak sonuç tam tersi gerçekleşti. Yunanistan Kraliyet Mahkemesi, ilk mahkemenin aldığı kararı 1874 yılının Haziran ayı başında feshederek, hazinenin Osmanlı Devletine ait olan hissesinin iadesine hükmetti. Osmanlı yöneticilerinde büyük sevinç ve şaşkınlık hâkimdi. Ancak bu kez de, mahkemenin vereceği kararı önceden öğrenerek hazineleri başka bir yere naklettiğinden, eserler Schliemann'ın evinde bulunamadı.

Maarif Nezâreti bu gelişme üzerine 9 Haziran 1874'te toplanarak, hükümete oluşan durumla ilgili Avrupa gazetelerinde yayımlanmak üzere bir protesto kaleme alınması teklifini getirdi (MF.MKT 18/97: 9 Haziran 1874):

*“Atina Sefareti'nden Hariciye Nezâreti'ne gelen telgrafta Yunan Sorgu Mahkemesi, Bidayet mahkemesinin daha önce vermiş olduğu kararı fesh ile adı geçen eşyaların buldurularak tevkifine karar vermiştir. Bu nedenle artık işin rengi değişmiş ve uyuşma yolu kapanmıştır. Fakat mahkemenin aldığı kararı önceden haber alan Schliemann eşyaları başka bir yere **aşırması** olduğundan, bunların toptan veya tek tek şuna buna satılması ihtimalini akla getirmektedir. Bunun mümkün mertebe önlenmesi için bir protestoname kaleme alınmış olup gerek burada ve gerekse Viyana, Berlin, Paris ve Londra'daki gazetelere bastırılması münasip görünmektedir.*

Jurnallere Derc ile İlan Olunmak Üzere Kaleme Alınan Protestodur

Schliemann isimli kişi Kale-i Sultâniye’de Hisarlık adı verilen bölgede bulmuş olduğu altın, gümüş, bakır, taş ve mermerden yapılmış eski eserleri gizlice kaçırmış ve adı geçen eserlerin Müze-i Hümayûn ile kendi arasında yarı yarıya olmak üzere paylaşılmasını gerçekleştirmemesi nedeniyle söz konusu eserlerin her ne şekilde olur ise olsun devir ve satılmasının yok hükmünde olduğunu ve her nerede bulunur ise dava olunacağını herkese ilan eder.”

Bu arada Schliemann’a gerekli yaptırımların uygulanabilmesi için de Atina’da yeni bir dava açılmasına karar verildi (MF.MKT 18/101: 16 Haziran 1874). Osmanlı Devleti, Schliemann’a karşı açılan yeni davada tazminat miktarını 1.000.000 frank olarak belirlerken (MF.MKT 26/153: 3 Nisan 1875), eserleri mahkeme kararına rağmen vermeyen Schliemann’ın 5000 frank değerindeki evi, Helios Metop ve Atina’da bir bankada biriken menkul kıymetlerine, taraflar arasındaki dava sonuçlanıncaya kadar el konuldu. Mahkeme ayrıca, koleksiyonun değerini belirlemek için, Schliemann’ın yayımladığı hazine fotoğraflarına dayanılarak üç uzmandan oluşan bir de komite atadı (Traill 1995: 130). Osmanlı Devleti’nin bu girişimleri karşısında Schliemann ise hemen yürütmenin durdurulması için karşı dava açarak ilk hamlesini yaptı. Şimdi iki taraf da, Haziran 1874-Nisan 1875 arası yaklaşık on ay sürecek olan yeni dava sürecinin neticesini beklemek zorundaydı.

Schliemann bu süre içerisinde, mahkeme sonucunu lehine çevirebilmek için, elindeki maddi imkânlar da dâhil olmak üzere, tüm diplomatik girişimleri kullandı. Bu arada Atina’da açılan dava yavaş yavaş Osmanlı kamuoyunun da dikkatini çekmeye başlamıştı. Nitekim 18 Nisan 1874 tarihli Basiret gazetesinde *Âsâr-ı Atîka* başlığıyla çıkan yazıda, Avrupa müzelerinin Osmanlı coğrafyasından götürülen eserlerle zenginleştiği vurgulanarak, Schliemann’ın kaçırdığı eserlerden bahsediliyordu (Basiret, No: 1208, 18 Nisan 1874; Cezar 1995: 287):

“Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Vilâyeti dâhilinde Hisarlık nâm mahalde Doktor Schliemann nâmında bir Amerikalı, sekiz on bin keselik kadar atîka bulup götürmüş ve bunlardan istihsâl ettiği ma’lumât üzerine şimdi de beherini 100 franka satıp bu yüzden dahi başkaca bir servete mâlik olmuştur.”

La Turquie gazetesinde 11 Temmuz 1874’te çıkan bir haberde ise, Schliemann’ın Hisarlık’taki evini kazıdan çıkan taşlarla yapmış olması eski eserlere saygısızlık olarak değerlendirilmekteydi (Akin 1993: 235). Ancak en çarpıcı örneklerden biri 9 Eylül 1874’te yayınlanan *Hayâl Dergisi*’nde yayımlandı. Schliemann ve eşi Sophia’nın karşılıklı konuştuğu bir karikatür yayımlayan dergi, olayı mizahi bir dille ancak son derece kinayeli ifadelerle resmediyordu (Hayâl, Sayı:97, 9 Eylül 1874):

“-Madam Schliemann: Onları Devlet-i Aliyye’ye, bunları Yunan’a vaat etmişsin. Şunları da Amerika elçisine vaat edeceğim diyorsun. Ama bize ne kalacak?

-Mösyö Schliemann: Hepsi!!!”

Dönemin basınında ortaya konan bu eleştiriler neticesinde Maarif Nezâreti 1 Aralık 1874’te, aralarında Musul’da kazı yapan George Smith, Ayasuluk’ta (Efes) kazı yapan John Turtle Wood ve Hisarlık’ta kazı yapan Schliemann’ın da yer aldığı yabancıların buldukları eserleri yurt dışına kaçırmalarını gerekçe göstererek, eski

eserlerin yurt dışına çıkarılmasını yasaklayan bir tasarısı hazırladıysa da (MF.MKT 21/143: 1 Aralık 1874; Su 1965: 52-54), özellikle yabancı devletlerin baskısı nedeniyle bu tasarı yürürlüğe konamadı.

Bununla birlikte artık dava sürecinin de sonuna yaklaşılmıştı. Fakat yaklaşık on bir ay süren bekleme müddetinin sonunda Yunan mahkemesinin tazminat ücreti olarak sadece on bin frank tazminat bedeline hükmetmesi, Osmanlı hükümetinde büyük bir hayal kırıklığına neden oldu. Schliemann oldukça sıkıntılı geçen davanın bir anlamda kendi lehine neticelenmesinden hiç kuşkusuz son derece mutluydu. Zira mahkeme tarafından hükmedilen tazminat miktarı on bin frank olmasına rağmen elli bin frank ödemeyi ve karşılığında Osmanlı hükümetinin kendisine yeni bir kazı anlaşması yapma fırsatı vermesini teklif etti. Dönemin Maarif Nâzırı Safvet Paşa, o günlerde yaşanan gelişmelerin özetini 1876 senesinde şu sözlerle açıklamıştır (MF.MKT 36/30: 25 Şubat 1876):

“Schliemann bulduğu bazı küpe ve gerdanlık vs. nesnelere yarısını mukavelesi gereğince Osmanlı Devleti'ne vermesi gerekirken, bu şarta riayet etmeyerek hepsini Atina'daki ailesinin yanına göndermiş ve kendisinde mevcut olan bu çeşit eşyayı dahi onlara ilave ederek, hepsini Troya şehrinde bulmuş olduğunu yayımlanmıştır. Osmanlı Devletine ait olan kısmının verilmesine ise itiraz ettiğinden, kendisi Atina'da mahkemeye verilmiştir. Mahkemede ise Schliemann'a hak verilip mesele bir müddet öylece kalmış, bulmuş olduğu eserler ise mahkemece işin uzmanları tarafından incelendiğinde 20.000 frank değer takdir olunmuştur. Bunun üzerine davanın temyiz mahkemesine havalesi düşünülmüş ise de bir önceki kararın aleyhimize alınmış olması nedeniyle, buna cesaret olunamamış ve Schliemann Atina Sefirimiz Fotyadi Bey tarafına müracaat ederek, bulmuş olduğu ufak tefek eşyanın taksimine girişmemesinin sebebinin kıymeti itibarıyla olmadığını, “mücerred birbirinden tefriki antika meraklısı bir âdemin elinden gelemeyeceğinden kaynaklandığını belirtmiştir.” Schliemann ayrıca eğer müsaade edilirse masrafları kendisi tarafından karşılanmak üzere, Hisarlık'ta üç ay müddet ve yüz elli beş işçi ile ortaya çıkarılacak her nevi eski eseri devlete terk edeceğini ifade ve beyan etmiştir. Ayrıca evvelki sene görevli olarak Kıbrıs'a giden müze müdürü Dethiere, oradan döndüğünde Hisarlık'a uğrayarak kazı yapılan mahalli incelemesi tavsiye olunmuştur. Kendisi kazı alanını incelemiş ve İstanbul'a döndüğünde, Schliemann'ın kazı yaptığı alanın on altı metre derinliğinde olduğunu, bunun kazılmasının ve çıkan toprağın elekten geçirilmesinin ise ancak sekiz on bin lira masrafla yapılabileceğini belirterek, bundan dolayı Schliemann'ın tarihe büyük hizmet etmiş olduğunu ifade etmiştir. Bu arada Schliemann ise tekrar Atina Sefiri Fotyadi Bey'e müracaat ederek, kazı yapılması için kendisine müsaade olunmasını istemiş ve ayrıca hazinelerin devlete ait olan kısmı için de müzeye 50.000 frank vereceğini ifade etmiştir. Schliemann'ın teklifi Atina Sefareti'nce Hariciye Nezâretine bildirilerek, anlaşma yapılmasının hayırlı olacağı beyan olunmuş ve mesele Meclis-i Maarif tarafından da uygun görünerek Schliemann'ın teklif ettiği meblağ kabul olunmuştur.”

Maarif Nâzırı Safvet Paşa Osmanlı yönetimini Schliemann'la uzlaşmaya iten sebepleri, Atina Sefiri Fotyadi Bey ile müze müdürü Dethier'in Schliemann'la uzlaşma konusunda takındıkları olumlu tavra ve davanın büyük masraflara yol açmasına bağlamaktaydı. Nitekim Osmanlı yönetimi, Atina Sefiri Fotyadi Bey aracılığıyla, Schliemann'la görüşme yapmaya karar vererek, Osmanlı Devleti'ne sunduğu elli bin

franklık teklifi değerlendirmeye aldı. Schliemann'ın yapmış olduğu öneri Maarif Meclisi'nin 3 Nisan 1875 tarihinde yaptığı toplantıda ayrıntılarıyla tartışıldı ve hükümete sunulmak üzere şu kararlar alındı (MF.MKT 26/153: 3 Nisan 1875):

*“Schliemann'ın Hisarlık arazisinden kaçırmış olduğu eski eserlerle ilgili olarak Yunanistan'da davaya bakan mahkemece, devlete ait olan hisselerin tazminatı olarak on bin frank ödenmesine karar verilmiş ise de, Schliemann tazminat bedeli ve dava masrafı olarak yirmi bin ve Hisarlık'ta kazıya devam etmek için ise, on beş bini işçi yevmiesi olmak üzere otuz bin frank daha ki toplam elli frank ödemeyi taahhüt etmiş; ayrıca istenildiği takdirde devam edecek olan kazılara bizzat nezâret etmek istediği Atina Sefareti tarafından bildirilmiştir. Gerçi Schliemann'dan devlet hissesi iadesi için istenilen eski eser bedeli yaklaşık bir milyon frank civarında olmakla birlikte, olumlu bir netice çıkmasının çok zor olduğu anlaşılmış, mahkeme ve avukat ücreti gibi bir takım ücretler ödeneceğine mahkemenin sulh yoluyla sonuçlandırılması daha uygun görülmüştür. Ancak, Schliemann'ın **hırsızlıkları** devletimiz müzesine zarar verdiğinden, Schliemann'a bu tarihten itibaren kazı ve araştırma yapma izni verilmeyip, yalnızca bulunacak eski eserlerin müzeden resimlerini alabilecektir. Buna göre söz konusu olan elli bin frank'ın Maarif Nezâreti veznesine bir defada ödenmek üzere kendisiyle irtibata geçilerek davanın neticelendirilmesi...”* uygun görülmüştür.

Alınan karar sonrası Atina Sefiri Fotyadi Bey, 13 Nisan 1875'te Schliemann'la bir araya gelerek belirtilen şartlar çerçevesinde anlaşmayı imzaladı (Easton 1994: 229). Schliemann, yapılan anlaşma sonrası bir muhabirin, neden mahkeme kararını beklemediği yönündeki sorusuna (Traill 1995: 135):

“Ben konuyu yasal seyrine bırakmış olsaydım, mahkeme 10.000 frank ödeme ile bitmiş olurdu. Ama korkarım ki, eğer mesele sulhen neticelenmiş olmasaydı, Türkler bana tekrar kazmam için izin vermezdi.”

Schliemann hiç şüphesiz, Osmanlı Devleti'yle yapılan uzlaşmanın ve fazladan ödediği 40.000 frank'ın kendisine Hisarlık'a tekrar dönmesini sağlayacak kapıyı araladığını düşünüyordu. Aslında haksız da sayılmazdı. Maarif Meclisi Schliemann'a bir daha kazı izni vermeyeceğini belirtmiş ise de, dönemin siyasi, mali ve diplomatik atmosferinde alınan kararlar değişebilmekteydi. Nitekim böylesine ciddi bir süreçten ve hırsızlığının tescillenmesinden çok kısa bir süre sonra Schliemann, önce 1876'da (MF.MKT 34/30: 25 Şubat 1876), ardından da 1878-1882-1888 ve 1890'da Osmanlı Devleti'nden yeni kazı izinleri çıkarmayı başarmıştı. Ancak, Schliemann için en büyük sorunlardan biri de, kaçırdığı paha biçilmez koleksiyonun nerede sergileneceği idi?

Troya Hazinesinin Akıbeti

Schliemann, hazineleri Atina'ya kaçırdığı andan itibaren, bu koleksiyonu büyük müzelerden birine yerleştirmenin yollarını arıyordu. Henüz 1873 yılında Yunanistan'a yaptığı teklif reddedilmiş, mahkeme süreci içerisinde İngiltere, Fransa, Amerika ve Rusya'dan da umduğu cevabı alamamıştı. Mahkeme sonrası girişimlerini daha da hızlandırdı. Onun ilk umudu koleksiyonunun İngiltere'de British Museum'da sergilenmesiydi. Bu öneri 14 Ekim 1876'da British Museum yöneticileri tarafından değerlendirilirdiye de, uygun yer olmadığı gerekçesiyle kabul edilmedi (Fitton 1992: 41; Easton 1994: 230). Bir Alman olarak koleksiyonunun Almanya'da sergilenmesini ise ilk planda hiç düşünmemişti. Zira Alman bilim çevrelerinin sürekli düşmanca ve kuşkulu

yaklaşımı, Schliemann'ı özellikle rahatsız ediyordu. Ağustos 1876'da Prusya Bilimler Akademisi üyesi ve devlet adamı Rudolf Virchow'a (1821-1902) yazdığı mektupta, bu durumdan duyduğu rahatsızlığı dile getirerek, İngiltere'de kendisine saygı duyulduğunu ve sevildiğini belirtmişti Traill 1995: 166). Gerçekten de gerek Troya gerekse Yunanistan'da yaptığı kazılara ilişkin yayınları ve İngiliz gazetelerine verdiği demeçler onu İngiltere'de tanınan bir kişi haline getirmişti. Üstelik koleksiyonunu British Museum'da sergileme isteği reddedilse de, İngiltere Başbakanı'ndan South Kensington Müzesi için bir teklif almıştı (Fitton 1991: 40; Easton 1994: 230). Nitekim 22 Mart 1877'de Arkeoloji Derneği'nin düzenlediği geceye katılmak üzere Londra'ya gelen Schliemann o gece, Yunanistan'da sürdürdüğü kazılarla ilgili bir konuşma yaptı. Geceye katılan İngiltere Başbakanı da Schliemann'ın başarılarından övgüyle bahsetmiş ve gecenin bitiminde Schliemann derneğin fahri üyesi yapılmıştı. Schliemann daha sonra Britanya Krallığı Mimarlar Enstitüsüne onur üyesi olacak ve İngilizler kendisini bir anlamda toplumun bir üyesi olarak kabul edeceklerdi (Traill 1995: 166).

1877'de Schliemann'ın İngiltere'de ünü zirveye ulaşmıştı. 16 Ağustos 1877'de *Times*'ta yayınlanan mektubunda, minnettarlığını göstermek için Priamos Hazinesi'nin de içerisinde bulunduğu koleksiyonunu Londra'ya getirmeyi ve South Kensington Müzesi'nde sergilemek istediğini belirtti (Traill 1995: 175). Nitekim yapılan hazırlıklar sonrasında içerisinde Troya'ya ait buluntuların da yer aldığı ve yaklaşık 4000 objeden oluşan koleksiyona ait sergi 20 Aralık 1877'de Londra'da South Kensington Müzesi'nde açıldı. Koleksiyon 1878, 1879 ve 1880 yılları içerisinde South Kensington'da kaldı (Easton 1994: 231).

Ancak Aralık 1880'de, Yunanistan'da bulunduğu sırada, South Kensington Müzesi'nden aldığı mektup kendisinde şok etkisi yarattı. Muhtemelen yapılacak yenileme çalışmaları nedeniyle müze Schliemann'dan, koleksiyonu yılsonuna kadar çıkarıp çıkarmayacağını sormakta, ayrıca yenileme çalışmaları sırasında meydana gelebilecek herhangi bir hırsızlık vakasına karşı da sorumluluk kabul etmeyeceklerini bildirmekteydi. Hazinesi İngiltere de güvenli bir şekilde tutamayacağını anlayan Schliemann, yeni bir ülke arayışına girdiğinde tek alternatifin, Almanya olduğunu fark etti. Üstelik uzun yıllardır hazinelerin Almanya'da sergilenmesi konusunda istekli olan ve kendisine destek vereceğini düşündüğü bir arkadaşı da vardı: Rudolf Virchow. Nitekim Virchow'a yazdığı mektupta Schliemann, İngiltere'deki durumu özetleyerek Prusya Etnoloji Müzesi tamamlanincaya kadar koleksiyonunu yerleştirmek için Berlin Kraliyet Müzesi'nde iki odanın boşaltılması hususunda ne düşündüğünü sordu. Virchow, 1874 yılında tanıştığı ve 1879'da Troya'da ziyaret ettiği Schliemann'ın bu çaresiz durumunu kaçırmak istemedi. Ancak, bu konuyu müze ve hükümet yetkilileriyle görüşen Virchow, tüm çabalarına rağmen Berlin Kraliyet Müzesi'nde uygun bir yer bulamadı. Bununla birlikte Schliemann'a, Prusya Etnoloji Müzesi tamamlanincaya kadar daha az prestijli olan Kunstgewerbe Müzesini öneren Virchow, yerinde inceleme yapması için Schliemann'ı Berlin'e davet etti. Schliemann beklentilerinin oldukça altında kalan bu teklif karşısında çaresizlik içinde 26 Aralık 1880'de Berlin'e gelerek binaları kontrol etti ve isteksiz bir şekilde hazinelerin sergilenmesi için gerekli onayı verdi. Ardından Londra'ya dönen Schliemann, hazinelerin toplanması ve sigorta işlemlerini tamamladıktan sonra, Troya hazinelerinin de içerisinde bulunduğu

koleksiyon 1881 yılının ilk günlerinde kırk büyük sandığa konularak Londra'dan Berlin'e doğru yola çıktı (Traill 1995: 206; Easton 1994: 232).

Schliemann, Virshow'un büyük gayretiyle koleksiyonunu mülkiyet hakkı sonsuza dek Alman halkında kalmak üzere bağışladı. Kayser I. Wilhelm de, 1881 Ocağında, sonsuza dek Schliemann'ın adıyla sergilenmesi koşuluyla koleksiyonun bağışlanmasını kabul etti ve ardından Schliemann'a 6 Mayıs 1881'de önce 2. Sınıf Kraliyet Nişanı, 7 Temmuz 1881'de ise Berlin Şehri Onursal Vatandaşlık Nişanı verildi. Koleksiyon 1885 yılına kadar Kunstgewerbe Müzesi'nde, daha sonra ise bitirilen Prusya Etnoloji Müzesinde sergilendi (Brandau 2007: 48-49). 1921 yılında eski Kunstgewerbe Müzesi'ne geri taşınan koleksiyon, 2. Dünya Savaşına kadar orada kaldıysa da, 1945 yılında Rusların Berlin'e girmesinden sonra kayboldu. Ancak daha sonra görüldüğü üzere Troya hazinelerinin savaş şartları içerisinde Rusya'ya kaçırıldığı ve 1993 senesine değin de Puşkin Müzesi'nde saklandığı anlaşıldı. Troya hazineleri 1995 yılından günümüze halen Puşkin Müzesi'nde sergilenmektedir.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde kadim buluntuların değerlendirilmesi, korunması ve teşhiri hususunda ayırt edici dönem Tanzimat Fermanı ilanı sonrasında başlamıştır. Böyle bir sürecin ortaya çıkışında Avrupa ülkelerinde eğitim almaya başlayan bürokratların gittikleri ülkelerde gözlemedikleri kurumları, teşkilat yapısını ve o ülkedeki insanların sosyal ve siyasi bakış açılarını mümkün olduğunca mensubu oldukları medeniyet dairesine uyarlayıp hayata geçirme çabalarının etkisi olduğu açıktır. Zira 1840 senesinden itibaren Avrupa'daki benzerlerinden esinlenilerek eski eserler hususunda yapılmaya gayret gösterilen çalışmalar, ilerleyen yıllarla birlikte bu konuda bir bilinç oluşmasına ve yirminci yüzyıla girilirken imparatorluk müzesinin dünyanın sayılı müzelerinden biri haline gelmesine katkı sağlamıştır. Ancak kendilerini Yunan-Roma medeniyetinin devamı olarak gören batılı ülkelerin eski eser taleplerinde, özellikle on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, gittikçe artan baskısı Osmanlı Devleti'nin bu konuda kendi inisiyatifi ile politika belirleme şansını azaltmıştır. Üstelik eski eser politikasını sahiplenecek bürokrat ve burjuva sınıfının yeterli olmaması da yapılmaya çalışılan düzenlemeler ve alınan kararların sürdürülebilirliğini ortadan kaldırmıştır.

Söz konusu durumun en çarpıcı örneklerinden birisi Troya hazinelerinin Yunanistan'a kaçırılışı ve sonrasında Atina'da yürütülen davadır. Atina'da yaşanan mahkeme sürecinde Schliemann, Yunanistan'ın bu meseleye bakışını kendi lehine büyük bir maharetle kullanmış ve dönemin siyasi-iktisadi atmosferinden mümkün olduğunca yararlanmıştır. Üstelik bu husus sadece dava süreciyle sınırlı kalmamış, Maarif Meclisi tarafından bir daha Troya'da araştırma ve hafriyat izni verilmemesi yönünde alınan karara rağmen Schliemann, ilki 1876 yılında olmak üzere 1878, 1882, 1888 ve 1890 yıllarında beş kez daha kazı izni almıştır. Schliemann'a kazı izinlerinin hangi siyasi-ekonomik şartların veya hangi yöneticilerin ihmali neticesinde verildiği bu gün tam olarak araştırılmış değildir. Ancak aldığı bu izinler sürecince Schliemann, çok sıkı denetim altında tutulmuş, çalışma şartları mümkün olduğunca zorlaştırılmış ve hatta kazı izni bittiği dönemlerde bölgeyi gezmesine müsaade edilmemiştir. Schliemann, 1890 yılında öldüğünde, Troya hazinelerini medeni âleme kazandırdığı gerekçesiyle batı dünyası tarafından alkışlansa da, Osmanlı belgelerinin ifadesiyle, Troya hazinelerini Atina'ya **aşırın** kişi olarak hatırlanmaktadır.

KAYNAKLAR

- AKIN, Nur (1993), "Osman Hamdi Bey, Âsâr-ı Atîka Nizamnamesi ve Dönemin Koruma Anlayışı Üzerine", **Osman Hamdi Bey ve Dönemi Sempozyumu**, Yayına Hazırlayan: Zeynep Rona, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul: 233-239.
- ALLEN, Susan Heuck (1995), "Finding the Walls of Troy: Frank Calvert Excavator", **American Journal Archaeology**, Vol. 99: 379-407.
- ALLEN, Susan Heuck (1996), "Principally for Vases, Etc.": The Formation and Dispersal of the Calvert Collection", **Anatolian Studies**, Vol. 46, British Institute at Ankara: 145-165.
- ALLEN, Susan Heuck (1998), "A Personal Sacrifice in the Interest of Science Calvert, Schliemann and the Troy Treasures", **The Classical World**, Vol. 91, No: 5, 345-354.
- ALLEN, Susan Heuck (1999), **Finding the Walls of Troy: Frank Calvert and Heinrich Schliemann at Hisarlık**, University of California Press.
- ASLAN, Rüstem (2008) , "İntepe (Erenköy) ve Troia Kazıları, **İntepe Değerleri Sempozyumu**, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale: 5-18.
- ASLAN, Rüstem-SÖNMEZ Ali (2012), "Priamos Hazinesinin Keşfi ve Kaçırılması", **Troya Kent Homeros Türkiye**, W Books Yayınları, Amsterdam: 137-141.
- ASLAN, Rüstem-THUMM, Diane (2002), "Bir Düş ve Sonuçları Troia ve Arkeolojinin Başlangıcı", **Düş ve Gerçek Troia**, Rehber Kitap, İstanbul: 191-197.
- BRANDAU, Birgit (2007), **Troya; Bir Kent ve Mitleri Yeni Keşifler**, Arkadaş Yayınları, Çeviren: Vedat Çorlu, 2. Baskı, Ankara.
- CEZAR, Mustafa (1995), **Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi**, Erol Kerim Aksoy Kültür Yayını, İstanbul.
- COBET, Justes (2001), "Schliemann Homeros'u Okuyor", **Düş ve Gerçek Troya**, Yayına Hazırlayan: Manfred Korfmann, İstanbul: 112-117.
- DUCHENE, Herve (2005), **Troya Hazinesi veya Schliemann'ın Düşü**, Yapı Kredi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.
- DYCK, Andrew R. (1990), "Schliemann on the Excavation of Troy: Three Unpublished Letters", **Greek Roman and Byzantine Studies**, Vol. 31, No: 3, 323-337.
- EASTON, Donald F. (1984), "Priam's Treasure", **Anatolian Studies**, Vol. 34, British Institute at Ankara: 141-169;
- EASTON, Donald F. (1994) "Priam's Gold: The Full Story", **Anatolian Studies**, Vol. 44, British Institute at Ankara: 221-243
- EASTON, Donald F.(2002), **Schliemann's Excavations at Troia 1870-1873**, Von Zabern, Mainz am Rhein.
- ESİN, Ufuk (1991), **Heinrich Schliemann, Kazı Raporları ve Mektuplarından Seçme Parçalarla**, Sandoz Kültür Yayınları, İstanbul.

ESİN, Ufuk (1993), "19. Yüzyılın Sonlarında Heinrich Schliemann'ın Troya Kazıları ve Osmanlılarla İlişkileri", **Osman Hamdi Bey ve Dönemi Sempozyumu**, Yayına Hazırlayan: Zeynep Rona, İstanbul: 179-191..

FİTTON, J. Lesley (1991), **Heinrich Schliemann and British Museum**, British Museum Press.

GÜNAY, Duygu A. (1998), "İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivinden Schliemann'ın Bir Mektubu", **Light on Top of the Black Hill,: Studies Presented to Halet Çambel-Karatepe'deki Işık, Halet Çambel'e Sunulan Yazılar**, Yayına Hazırlayan: Güven Arsebük-Machteld J. Melling-Wulf Schirmer, Ege Yayınları, İstanbul: 57-69.

KORFMANN, Manfred Korfmann (2012a), "Troia: Düş ve Gerçek", **Troia Rüzgarı M. Osman Korfmann'dan Seçme Makaleler**, Editör: Rüstem Aslan-Fecri Polat, İstanbul: 84-87.

KORFMANN, Manfred Korfmann (2012b), "Troia-Anadolu: Geleceği Olan Geçmiş" **Troia Rüzgarı M. Osman Korfmann'dan Seçme Makaleler**, Editör: Rüstem Aslan-Fecri Polat, İstanbul: 52-78.

KRİTOVULOS (2005), **İstanbul'un Fethi**, Türkçesi: Karolidi, Kaknüs Yayınları, İstanbul.

LİLLY, Eli (1961), **Schliemann in Indianapolis**, Indiana Historical Society.

LUDVÍG, Emil (1932), **Schliemann The Story of a Gold-Seeker**, Boston.

MEYER, Ernst (1962), "Schliemann's Letters to Max Müller in Oxford", **The Journal of Hellenic Studies**, Vol. 82, 75-105.

ROBİNSON, Marcelle (1994), "Pioneer, Scholar, and Victim: An Appreciation of Frank Calvert (1828-1908)", **Anatolian Studies**, Vol. 44, British Institute at Ankara: 153-168.

ROBİNSON, Marcelle (1995), "Frank Calvert and the Discovery of Troia", **Studia Troica**, Band: 5, Mainz: 323-342.

ROBİNSON, Marcelle (2006), **Robinson, Schliemann's Silent Partner: Frank Calvert (1828-1908) Pioneer, Scholar and Survivor**, Xlibris Corporation, Philadelphia..

SAZCI, Göksel (2007), **Troia Hazinesi**, Aygaz, İstanbul.

SCHLIEMANN, Heinrich (1867), **La Chine et le Japon au Temps Present**, Paris.

SCHLIEMANN, Heinrich (1875), **Troy and Its Remains, A Narrative of Researches and Discoveries Made on the Site of Ilium and in the Trojan Plain**, London.

SCHLIEMANN, Heinrich (1881), **Ilios the City and Country of the Trojans**, New York.

SÖNMEZ, Ali (2011), "Troya Hazinesinin Peşinde Bir Hukuk Mücadelesi: Osmanlı Devleti ve Schliemann Davası", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı: 29, Ankara: 215-228.

SÖNMEZ, Ali (2014), **Osmanlı Devleti'nde Eski Eser Kaçakçılığı Truva Örneği**, Kriter Yayınevi, İstanbul.

STOEVE SANDT, Magdalene (2001), "İliada'nın Aynasında Troia Savaşı Destanı, Kahramanlar ve Tanrılar", **Düş ve Gerçek Troia**, Yayına Hazırlayan: Manfred Korfmann, İstanbul: 88-97.

SU, Kâmil (1965), **Osman Hamdi Bey'e Kadar Türk Müzesi**, İstanbul.

TRAILL, David A. (1982), "Schliemann's American Citizenship and Divorce", **The Classical Journal**, Vol. 77, No: 4, 336-342.

TRAILL, David A. (1985), "Schliemann's Dream of Troy: The Making of a Legend", **The Classical Journal**, Vol. 81, 13-24.

TRAILL, David A. (1986a), "Schliemann's Mendacity: A Question of Methodology", **Anatolian Studies**, Vol. 36, British Institute at Ankara: 91-98.)

TRAILL, David A. (1986b), "Priam's Treasure: Schliemann's Plan to Make Duplicates for Illicit Purposes", **Myth, Scandal, and History. The Heinrich Schliemann Controversy and a First Edition of the Mycenaean Diary**, Edited: William M. Calder-David A. Traill, Detroit: 110-121.

TRAILL, David A. (1988), "How Schliemann Smuggled Priam's Treasure from the Troad to Athens" **Hesperia**, Vol. 57, No. 3, 273-277.

TRAILL, David A. (1995), **Schliemann of Troy: Treasure and Deceit**, St. Martin's Press, New York.

TRAILL, David A. (2000), "Priam's Treasure: Clearly a Composite", **Anatolian Studies**, Vol. 50, British Institute at Ankara: 17-35.

WJNGAARDEN, Gert Jan van (2012), "Heinrich Schliemann Bilim Adamı veya Romantik?", **Troya Kent Homeros ve Türkiye**, W Books Yayınları, Amsterdam: 129-131.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Ayniyat Defterleri

Maarif Mektubî Kalemi (MF. MKT)

İrâde Hariciye (İ.HR)

Şûrâ-yı Devlet (ŞD)

Yıldız Tasnifi Perakende Umum Vilâyet Evrakı (Y.PRK.UM)

Sürelî Yayınlar

Basiret Gazetesi

Hayâl Dergisi

Takvim-i Vekâyi